

GRÓF
BATTHYÁNY LAJOS
ÉLETE

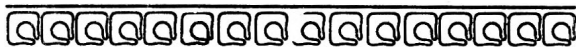

IRTA
FARKAS EMŐD

BUDAPEST
LAMPEL R. KK. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.
KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS ŐSEI.

A Batthyányak családfája egy évezredre nyúlik vissza s a letűnt századok folyamán vitézségökkel, hazaszeretetükkel, önfeláldozásukkal s a dinasztia iránti rendíthetetlen hűségükkel tűnnek ki.

Az ősrégi magyar család, mely a történet-hagyományok szerint előbb a zalamegyei Kővágói Őrsről nevezte magát, a XIV-ik század második felétől kezdve pedig felvette a Batthyáni nevet, két ősnemes nemzetség összeházasodásából származott. Mint ugyanis Marczali Henrik, a jeles történetíró említi*), Kővágóőrsi Miklós mester a XIV-ik század második felében a fejérmegyei Batthyáni családba házasodott, a mely Botthyán községet bírta.

Nagy Géza, a kiváló genealogus szerint Miklós mester ifj. Botthyáni János leányát, Katalint vette el, s fiok, György, 1398-ban megszerzi Botthyán községet, melyről gyermekei, László és Albert felveszik a Botthyáni nevet s így Albert volna az őse a hercegi, grófi és nemesi ágon írágzó Batthyány-családnak. Marczali szerint eltérők a vélemények a család eredetéről. Régebben összezavarták a

*) A Batthyányak, Pallas Nagy Lexikon II. K.

Bucsányi családdal, melynek nevét a középkori oklevelek Botthyáninak és Batthyáninak is írták s a Hunt Pázmán nemzetségből származtatták. Ujabban pedig az Őrs, vagy Ursuur nemzetségből eredőnek tartják. E nemzetség őse, Ousad kún kabar vezér fia Ursuur volt, a ki Béla király névtelen jegyzője szerint a borsodmegyei Kácsnál, a Nyárad vize torkolatánál várat építtetett, s e vidék még századok múlva is az Ursur, vagy Ursusur nembeli ivadékok birtokában volt.

»Hagyományaink másik változata — mondja Marczali — ugyanezen vidékre telepíti Urs vezért, ki, mint Kézai írja, a Soio (Sajó) vize mellett ültette fel sátorát. Thuróczi a Sajót Seyonak írja s ezt aztán némelyek a Sióval hozták kapcsolatba és Őrs vezérrel a Balaton vidékét foglaltatták el, hol Kővágó-Őrs tartotta volna fenn emlékét s nemzetségből származott volna az Őrsi család.

De az oklevelek sohasem mondják a Batthyányak őseiről, hogy az Őrs nemzetségből, (de genere Őrs) valók, mindig csak Őrsieknek (de Eörs) nevezik őket. Úgy látszik tehát, hogy az Ursuur nemzetségből való származásnak semmi alapja sincs, sőt, mivel több oklevélben azt találjuk, hogy Őrs Renold ispán fia: Miske és ennek a fiai Kővágó-Őrsi Pál és Jakab a Rátolt nemzetségből valók voltak, a Ranoldfiak pedig osztályos atyafiak Őrsi Mátyás ispánnal, a Batthyányak őseivel, könnyen arra a nézetre jutunk, hogy Őrsi Mátyás, kővágó-őrsi nemes, ugyanazon családból való, melyből a Rátolt nembeli Őrsi Renoldfiak, a kik szintén kővágó-őrsi nemesek voltak.

E feltevessel szemben nagy nehézséget okoz az,

hogy valamennyi Rátold nembeli család czimerében meglevő hársfalevél nem található fel a Batthyányak ősi czimerében, ellenben a zöld halmon aranyfészekben három fiát etető pelikán a királydaróczi Daróczy-családnak is czimere, tehát oly családé, mely az Ursuur nemzetségből származott.

Annak is fennmaradt az emléke egy oklevélben, hogy 1292-ben az Vrusor nembeli Miklós fia : Mihály ispán és fia : Aba, a borsodmegyei Bikk és Hejőtő nevű birtokaikat, a többi rokon Urusuri nemes és aztán szomszédaik, a Ráthold nembeliek beleegyezésével adják el. Ebből az tűnik ki, hogy az Ursuur nembeliek házasság által rokonságba jöttek a Rátolt nembeliekkel s ez magyarázná meg aztán, hogy a kővágó-őrsi nemesek közül az egyik rész határozottan Rátolt nembeli, a másik rész, a Batthyány-ösök — czimerük után ítélve — az Ursuur nemzetséghez tartoznak.

A történettudós eme fejtegetéséből is világos, hogy a Batthyány-család eredete ősrégi s azt oklevelek hiányában egész határozottsággal megállapítani nem lehet.

Kétségtelen azonban, hogy a honfoglalásig felviszik családfájukat s egyike ama nemzetségeknek, a melyek már az Árpádházi királyok alatt jelentős szerepet játszottak. A hagyományok közül bármelyik is a történeti valóság, annyi bizonyos, hogy nemességüket, családi czimerük tanúsága szerint is (fidelitate et fortitudine) hűségükkel és vitézségükkel nyerték.

A család ősei között találunk nagynevű államférfiakat, hadvezéreket, hősokeket, nádorispánt, bánokat, főpapokat és kancellárokat, s nem egy volt

köztük, a kik már nemzeti királyaink alatt nagy szolgálatokat tettek hazánknak.

Batthyány Ferencz már 1522-ben megkapta a magvaszakadt Ujlaki Lőrincz németujvári birtokát, majd Török Bálint javait. Ez a Batthyány, mint horvát bán és tábornok részt vett az 1514-iki pór-lázadás (a Dózsa György-féle) leverésében, a végzetes mohácsi csatában, a hol ő vezényelte a magyar sereg jobb szárnyát, Batthyány János pedig a csatatéren esett el.

Batthyány Ferencz Ferdinánd híve lett, 1528-ban Németujvárt, majd Szolnok várát kapja tőle érdemei jutalmául. Magas kort ért s 1563-ban, mint a magyar főnemesek legelőkelőbbje és legkorosabbja, Miksa király megkoronázásakor, széken ülve, ő tartotta a szent koronát.

Batthyány Ádám szintén horvát bán, németujvári báró Batthyány Boldizsár híres törökverő tábornok, Batthyány Ignác erdélyi püspök és jeles egyházi történetíró volt.

Legmagasabbra emelkedtek Batthyány Lajos, az utolsó nemzeti nádor és fia József bíbornok hercegprimás s az előbbinek öccse, Batthyány Károly József.

Batthyány Lajos Mária Terézia trónraléptekor kanczellár volt s a történelmi jelentőségű pozsonyi országgyűlésen (1741. szept. 11-én) előbb ő ecsetelte a trón szomorú helyzetét s utána beszélt Mária Terézia, karján a kisdéd József főherczeggel.

Batthyány Lajost 1751. máj. 4-én nádorrá választották, s mikor a nagy hazafi dinasztikus hűségét az udvari körök kétségbevonták s kegyvesztett lón, bánatában meghalt. Öccse Batthyány Károly József horvát bán és tábornagyszernagy 1745 ápr. 22-én a

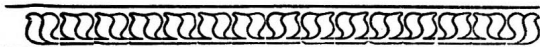
ffenhafeni csatában legyőzte a jóval nagyobb
mű francia-bajor sereget s érdemeiért Mária
Terézia tábornagygyá nevezte ki. Bizalmas tanács-
ója volt a királynőnek s nevelője József herczeg
nőörökösnek.

Mária Terézia többször meglátogatta őt trautt-
unsdorfi birtokán s katonai ügyekben szívesen élt
tapasztalt hadvezér tanácsaival. Midőn Józsefet
örökös hercegi rangra választották, Batthyányt birodalmi her-
cegi rangra emelték s mivel magtalanul halt el,
hercegi rangja birtokaival együtt Lajos bátyjára
utódaira szállott.

Ennek fia, József, (1727—1799.) az esztergomi
hercegségprimás, mint Marczali írja, »Magyarország
József korában« című művében, a francia
forruk idején nagy áldozattal szolgálta hazáját
királyát. Midőn VI. Pius pápa hosszabb ideig
Róma-ban időzött, hogy József császárt a klerus iránt
merészebb bánásmódra s főleg ama rendeletének
szszavonására bírja, melylyel a szerzetes rendeket
törölte (mint tudjuk, eredménytelenül, bár a
pápa nagy tisztelettel fogadta, s távozásban egy
tízszázezer forintot érő gyémántos kereszttel aján-
kozta meg): Batthyány oly loyálisan szolgálta
királyát, hogy a pápa személyesen tette fejére
bíbornoki birétumot.

Ily kiváló történeti szerepet játszó családból
származott gróf Batthyány Lajos, az első alkot-
mányos miniszterelnök. Dédatyja Zsigmond, atyja
János, a ki ifjú korában mint katona szolgált
az orosz katonaságban, majd birtokaira vonulva, gazdálkodott s
az ő nagy takarékoságával megkéltszerezte hatalmas
vagyonát.

BATTYÁNY IFJUSÁGA.*)

Gróf Batthyány Lajos, a család németujvári ágából, 1807. febr. 14-én született Pozsonyban. A magyar nemzetségi zsebkönyvnek »Főrangú családok« című első kötete szerint a család ez ágának első kiválóbb szereplője a már említett Ferencz főpohárnok, főtárnokmester s horvát és tótországi bán volt, a ki 1524-ben kir. adományként nyerte a németujvári várat s ettől vette a család az előnevét. Ferencz aranysarkantyús lovagfiai: György és Gáspár, Ferdinándtól nyerik a bárói rangot 1628. febr. 21-én, Ádám, valamint utódai 1630 aug. 16-án kapják a grófi rangot, Károlyt II. Ferencz császár 1764-ben elsőszülöttségi örökösödéssel herczegségre emeli.

Magyarország későbbi miniszterelnöke tehát a család legkiválóbb ágából származott s rokonságban volt az ország legelőkelőbb mágnaival.

Anyja Skerlecz Borbála volt. Atyja korán elhalt, pompakedvelő édes anyja pedig keveset törődött neveltetésével. Az elhanyagolt gyermek szilaj,

*) Batthyánnak eddig két életrajza ismeretes. Az egyik névtelen szerzőtől, mely terjengőssége mellett se teljes, a másik Nagy Lajostól, a mely azonban csak vázlatosan ismerteti B. életét. Mindkettő a 70-es évek elején jelent meg.

akaratos, önfejű, de nemes szívű és jólelkű volt, a ki ha egy kicsit szigorúbban fogják, a tudomány bármely szakában kiváló képzettséget szerezhethetett volna, de fényűző anyja inkább csak magával tördött, palotákat építtetett, ragyogó ünnepélyeket rendezett, ritkaságokat gyűjtött, költséges utazásokat tett, fia neveltetését pedig teljesen rábízta fél-szeg, parancsolni nem merő nevelőjére.

Ily körülmények közt az ifjú, komoly tanulmányok helyett inkább csak a testedző sportokban: vívás, uszás és lovaglásban gyakorolta magát s korának egyik legjobb czéllövője lett.

Szenvedélyes vadász és lovas volt és sokkal több gyönyörűséget talált a telivér paripákban, mint a tanulásban. Gyöngé, erélytelen nevelőire mit se adott, anyja szavára se hajtott. Minél nagyobb lett, annál daczosabbá vált; anyja a bécsi Klinikowström intézetbe adta, a hol azonban szintén lazán fogták, korlátolt szellemű tanítói sokat engedtek neki, lelke művelésére azonban annál kevesebb gondot fordítottak, úgy hogy az ifjú gróf alig tanult valamit.

A mikor a bécsi intézetbe került, vele ment Jancsi nevű inasa is, hogy a magyar nyelvet el ne felejtse. Ez a Jancsi egy jobbágyuk fia s már 15 éves siheder volt; becsületes, jóindulatú, de gyöngé fejű legény, a kit a fiatal gróf arra kényszerített, hogy vele együtt tanulja a latin nyelvet. De a fiú fejébe bottal se lehetett volna belevetni a latin szavakat s így nem nagy segítségére volt urának a tanulásban.

Hanem annál nagyobb hűséggel és szeretettel ragaszkodott hozzá. Több is volt ez a Jancsi, mint inas és komornyik, mert a gróf annyira szerette,

hogy még halála előtt írt utolsó levelében is megemlékszik róla.

Előbb játszótársa, utóbb bizalmas belső embere volt, a ki a gróf szeretetét és bizalmát ritka becsületességgel és szolgálatkészséggel viszonzta.

Az ifjú gróf szunnyadó szellemére jótékony befolyással volt a tudós Neurohrnal való megismerkedése. Ez a művelt, felvilágosult férfiú, a ki az új radikális irány híve volt, első ízben Schlegel Frigyesnél találkozott a serdülő gróffal s mindjárt nagy befolyást gyakorolt reá előkelő felfogásával, tisztult világnézetével, nagy műveltségével, humánus gondolkozásával s a világirodalomban való jártasságával.

A rakoncátlan ifjú, a ki nem ismert idáig szellemi tekintélyt és felsőbbiséget, őszinte tisztelettel ragaszkodott a kiváló férfiúhoz, mintha csak sejtette volna, hogy az a liberális szellem, a mely beszédeiből kisugárzik, döntő befolyással lesz egész pályájára.

Ő keltette föl benne a komoly tudományok iránti tiszteletet, s bár a családi hagyományokat követve, 16 éves korában ő is katona lett s új pályája elszakította egyetlen lelki barátjától, emléket híven megőrizte ifju szívében s bölcs tanításai gyakran eszébe jutottak Velence közelében is, a hol hadnagy lett a Miklós-huszároknál.

A művészetek és klasszicizmus hazájában nyitva voltak előtte a legelőkelőbb olasz családok szalonjai, de a társaságban csakhamar észrevette elmaradottságát s ezért a léha kalandok mellett olvasgatni és művelődni kezdett. Mint hadnagy, jogot tanult s vizsgát is tett belőle a zágrábi akadémián.

A jogtudományokkal foglalkozva, lassankint eszmélni és érdeklődni kezdett hazája multja és

alkotmánya iránt, felébredt benne a szunnyadó hazafiság, szakítani akart katonai pályájával, hogy ezentúl mint polgár szolgálja hazáját.

Rangjáról való leköszönését siettette édes anyjának egy törvénytelen lépése, a melyet mindenáron meg akart akadályozni. Özvegy édesanyja ugyanis pazarlása folytán adósságokba merült s hogy az anyagi zavaroktól szabaduljon, a család ősi birtokát, Ikervárt, el akarta adni a szomszéd Sándorvár urának: Estei Ferdinánd főherczegnek.

Joga nem volt hozzá, de az adásvételi szerződést mégis megkötötte. Mihelyt azonban ez a hír a Páduában állomásozó Batthyáynak fülébe jutott, tüstént levelet írt Neurohrnak s felkérte, hogy anyjának eme törvénytelen lépését akadályozza meg a Bécsben székelő kancelláriánál.

Neurohr el is járt e kényes megbízatásban, de a kancellária, mivel az uralkodó-család egyik tagja is érdekelve volt, Ferencz királyhoz fordult tanácsért. A király azonban meghagyta a kancelláriának, hogy a törvény értelmében járjon el, mire ez a jogtalan szerződést megsemmisítette, az időközben hazatért 21 éves grófot nagykorúvá nyilvánította, egész apai örökségének tulajdonjogába helyezte. Anyja özvegyi tartásul a szalonaki uradalmat kapta, a hol aztán visszavonultan élt s fiával későbbben teljesen kibékülve, 1834-ben halt meg.

A fiatal gróf most már független nagy úr volt; eleinte kissé merev, sőt gőgös volt uradalmi tisztjeivel és nagyszámú jobbágyaival szemben. A félszeg és hiányos nevelés nyomait nem egykönnyen lehetett kiirtani a lelkéből.

Szerette a fényűzést, a csillogást, szerette a gaz-

dag magyar mágnašt játszani Bécsben, a hol kiváló szerepet töltött be az előkelő társaságokban.

Boldogult atyja roppant takarékos, ő pedig bőkezű gavallér volt. Szerette a tréfát, a vidámságot, a nők társaságát s egyszer elkövette azt a tréfát, hogy egy előkelő bálon a cukrász összes készletét megvette, a hűsítőért epedő hölgyeket aztán maga vendégelte meg. De minél többet forgott az előkelő társaságokban, annál inkább érezte a fogyatékos műveltség hátrányait és szorgalmas önképzéssel igyekezett pótolni a régi mulasztásokat. Sűrűn eljárogatott Neurohrhoz is, a ki könnyed társalgási modorban megismertette vele a német és francia irodalmat, a francia forradalom nagy férfait. Ez érdekes elbeszélések oly hatással voltak rá, mint az alvó katonára a riadó zengése. Az ő tanácsára értékes jogi, történeti és szépirodalmi művekből álló könyvtárt szerzett; minél többet olvasott és szemlélődött, annál inkább megérlelődött benne a Neurohr által is hathatósan táplált vágy, hogy a politikai pályára lépjen, a melyre független anyagi helyzete s őseinek történelmi jelentőségű szereplése szinte praedestinálta.

Lemondott tehát hadnagyi rangjáról, kitartó szorgalommal tanult, képezte magát s vasakarattal készült elő a politikai pályára.

Neurohr mellett legnagyobb hatással volt rá Széchenyi és Wesselényi Miklós népszerűsége. A két hatalmas szellem ekkor még egy csapáson haladt. Szinte elválthatatlan barátok voltak s együtt jártak Franciaországban és Angliában is. Mindketten reménytelenül lángoltak, Széchenyi Zichy Károlyné, szül. Scilern Crescentia grófnőért, Wesselényi egy

Mária nevű hölgyért *) s ez a boldogtalan nagy szenvedély is szorosabbra fűzte nemes barátságukat. Nem volt titkuk egymás előtt.

A haza boldogságáért, felvirágzásáért küzdöttek mind a ketten; eszméket, gondolatokat cseréltek, könyvet írtak s kölcsönös hatással voltak egymásra. Széchenyi a mérsékelt liberáliszmus úttörője volt; lángész, de kissé különcz, túlfinom és túlérzékeny. Wesselényi csupa hév, dacz és szenvedély, akire Széchenyivel való szoros barátsága mérséklőleg hatott.

A törvényhozás ekkor a sérelmek háza volt; Ferencz király évekig nem tartott országgyűlést és rendeletekkel kormányzott; a só árát felemeltette, törvénytelenül adót szedett és ujonczoztatott. E miatt országos forrongás volt, kir. biztosokat küldtek fegyveres erővel a vármegyékre s a király egy küldöttség előtt latinul ezt mondta:

— En nektek dietát nem tartok, mert a mostani idők zavaros ifjúsága mindent csak lármával akar kivinni.**)

A nemzeti ellenállás azonban diadalmaskodott. Gróf Reviczky Ádám expiáló leiratot eszközölt ki a királytól, a melyben így szólt a nemzethez: »Dolet cordi, haec accidisse« (fáj szívemnek, hogy ezek történtek) s beleegyezett, hogy törvényczikket alkossanak az alkotmány biztosítására.

Természetes, hogy az ily előzmények után összehívott országgyűlések a sérelmeket és nemzeti kívánságokat tárgyalták s az ellenzéki Széchenyi pl. 1827. ápr. 26-án igen nyílt őszinteséggel fejezte

*) Zichy Antal: Széchenyi István naplói.

**) Mondta Nyitra megye küldöttsége előtt, a mikor a csernovitzi kongresszusról hazatért.

ki véleményét a kir. resolútióról: A császár nem kegyelmet gyakorol, —szólt— mikor a magyar alkotmányt fenn akarja tartani, hanem csak legszen-
tebb kötelességét teljesíti.

E nagy mondás lebeghetett Deák előtt, midőn 1833. aug. 27-én az alsó táblán e nyilatkozatot tette, mely azóta szállóigévé lett:

»Nem a fejedelem ad a nemzetnek jogokat, hanem a nemzet ad a fejedelemnek, mert a nemzet minden jogoknak forrása.«

Batthyány közéleti tevékenysége ekkor még csak a megyegyűlésre szorítkozott. A nagy nyilvánosság előtt akkor szerepelt első ízben, a mikor Fejérmegye küldöttséget indított a királyhoz, hogy őt közbenjáróul kérje fel a szerencsétlen lengyel nemzet érdekében. Batthyány is tagja volt e küldöttségnek. De ha nem is szerepelt még a törvényhozásban, annál nagyobb kitartással és buzgalommal készült a politikai pályára.

Széchenyi volt a mestere, ez a csodálatos lángelme, a ki tele volt rajongással, fényes ideálokkal és lelkét marczangoló balsejtelmekkel. Korszakos műve a *Hitel*, döntő hatással volt az ifjú Batthyány lelkére. Széchenyinek ez a műve 1830. jan. havában jelent meg s még a cenzor is oly szokatlan elismeréssel nyilatkozott róla, a mely páratlanul áll a lenyűgözött gondolatszabadság sötét idejében.

Nagy vitatkozásra adott okot ez a hatalmas koncepczióju munka, a mely a nemzeti haladás és önzetlen hazaszeretet evangéliuma. Gruber, a szegedi piaristák főnöke, ilyen elragadtatással nyilatkozott róla: A »Hitel« olvasom s elegendőkép nem köszönhetem. Életem hosszabbodott, eszem és ítéletem tágult, az egész létem nemesbedett.

A szerzõt minek mondjam röviden? Ha annyi natalma, mint tudománya, esze és akarata vagyon, a Magyarok Teremtõjének mondanám.«*)

Hatalmas eszmék, gyönyörû gondolatok, bölcs vélemények és igazságok tárháza ez a mű, a mely ma is a legmélyebb elmélkedésre késztet.

Nagy hatással volt korára, bár a szûk látó-körû, ósdi, konservatív elvûek, mint pl. Eötvös Ignác, Cziráky és mások alkotmányfelforgató, forradalmi tendenciát láttak benne.

De lehetett-e komolyan venni az olyan elmaradottakat, mint pl. Cziráky, a ki a Nemzeti Színház létesítéséhez azért nem akart hozzájárulni, mert nem akar az alkotmány romjaiból színházat építeni?

A nemzeti haladás, fejlõdés, mívelõdés hívei azonban lelkesedéssel fogadták Széchenyi könyvét, mely leplezetlenül rámutatott elmaradottságunkra s megmutatta az irányt is, amelyben haladnunk, fejlõdnünk kell.

Széchenyi egy ízben így szólott a förenditáblán :
»Árpád apánk kihozott minket Ázsiából, de egyik lábunk ott maradt.« Ő tehát emelábunkat is nyugatra akarta hozni eme könyvével, az abban lefektetett eszmék megvalósításával.

Az ifjú Batthyányra roppant hatással volt ez a könyv. Forrongó, de még csak sötétben tapogatózó lelke előtt világosság gyuladt e mű olvasásakor ; a maga elmaradottságában felismerte az egész nemzetét, s hogy tanuljon, tapasztaljon, világot lásson, bejárta egész Nyugat-Európát, be a Keletet is.

Mindent megfigyelt, mindenütt szemlélõdött, gazdag tapasztalatokkal megrakodva tért haza.

*) Zichy : Széchenyi Naplói.

Ekkor megnősült, elvette gróf Zichy Károly leányát, Antóniát (szül. 1816. jul. 14., † 1885-ben Dákán). Az esküvőt 1834 december 3-án tartották Pozsonyban. Hitvese művelt, magasztos gondolkozású, lelkes honleány volt, jó szelleme és igazi génusza a politikában.

Széchenyinek Wesselényin kívül egyik leghűbb barátja gróf Károlyi György volt. Öt évvel idősebb Batthyánynál (szül. 1802. márcz. 28., † 1877 nov. 9.) s 1836 május 16-ától sógorok. Károlyi Batthyányné testvérhúgát: Zichy Karolina grófnőt vette el (szül. 1818 nov. 8., † 1901.).

Széchenyi és Károlyi György együtt utazták be Németországot és Hollandiát; barátságuk őszintesége és melegsége Széchenyi tragikus haláláig tartott. Károlyi lelkesedéssel karolta fel Széchenyi minden eszméjét s maga is jelentékeny áldozatokat hozott értök. Így pl. az alapítandó Akadémiára is félévi jövedelmét áldozta.

Hol Széchenyi volt vendége a Károlyi-palotának, hol megfordítva. Bizalmasak voltak egymás iránt; Széchenyi őszintén feltárta előtte terveit és gyakran nagy tanácskozásokat tartottak a Széchenyihez hajló főurakkal.

Batthyány már előbb is megfordult Széchenyinnél; mikor pedig Károlyival, a nagy reformátor egyik leghűbb barátjával sógorságba jutott, ő is gyakori vendége lón a Károlyi palotának s ott szem- és fültanuja volt ama komoly tanácskozmányoknak, a melyeknek központja és irányítója mindig Széchenyi volt.

Ilyen kiváló iskolában készült Batthyány a politikai pályára.

Az ifjú mestere a legnagyobb magyar volt, s ha Kossuth később el is térítette tőle, a tizenkettedik évben ismét visszatért a politikai mérséklet és szélyesség ama középújtjára, a melyet egykoron mestere követett.

BATTHYÁNY AZ ELLENZÉKEN.

Széchenyi naplóiban őszintén bevallja, hogy 18 éves korában még írni is alig tudott; helyes orthographiával pedig igazán nem tudott. De tanult, olvasott éjjel-nappal, hogy a mit ifjúkorában mulasztott, kétszeresen helyre pótolja. Így tett Batthyány is, a ki meg csak törve beszélt az anyanyelvét.

Készületlenül nem léphetett a küzdés porondjára, ha ott szerepet akart játszani. A Corpus-jurisban is járatlan volt; pedig akkor ez volt a fegyver a törvényhozók kezében. Arra hivatkoztak, ha az alkotmányon sérelem esett, arra, ha valamely törvény végrehajtását követelték. A törvény volt az alkotmány bástyája, a melyről a reakziós kormány és konzervatív többség támadásait visszaverhették. Ezt tudnia, ismernie kellett kivált azoknak, a kik az új kor eszméit felfogták s harcra keltek a maradiság elavult intézményei ellen.

Abban a szabadelvű és reformeszméktől telített légkörben pedig, a hol Batthyány forgott, nem lehetett mássá, mint ellenzéki. Metternich herczeg csökönyös ellensége volt a haladásnak s minden

ujításnak. Az ifjúságnak pedig már természetében rejlik a haladás, az előretörés vágya ; hátha még oly környezetben szívja lelkébe a reformeszméket, mint Batthyány !

Legelőször az 1839—40-iki országgyűlésen látjuk feltűnni. »A még csak szervezkedő főrendi ellenzék soraiban — írja Zichy Antal — gróf Batthyány Lajos kezd tündökölni, szónoki tehetsége bár mögötte áll úgy a hevesebb gróf Teleki Lászlónak, mint a szelidebb báró Eötvösnek«.

A főrendi ellenzék ekkor még nagyon kevés tagból állott.

Széchenyi rokonszenvezett velők, de jobban szeretett volna egy mérsékelt ellenzékot látni a főrendi táblán. Batthyány azonban már ekkor is inkább hajolt ahhoz az árnyalathoz, a mely az alsóházi ellenzék szellemében akart küzdeni a főrendi táblán.

A küzdelemre soha annyi oka és joga nem volt a liberális ellenzéknek, mint ezen az országgyűlésen. Alig csillapodtak le a királyi biztosok által okozott izgalmak, a kormány már is újabb sérelmekkel tetézte a régieket. A szólásszabadságon kiméletlenül keresztülgázolt, a mikor Lovassyt, Tormássyt s még néhány tüzes szájú ifjút elfogatott, gróf Ráday Gedeon követté választását, pedig őt is kereset alá vonatva, meg akarta semmisíteni. Végre Kossuthot a »Törvényhatósági Tudósítások« miatt huszonegy-havi vizsgálati fogság betudásával három évi börtönre íteltette.

Ennyi gyúanyag halmozódott össze az 1839—1840-iki országgyűlésen. A nemzet fel volt háborodva, a vármegyei törvényhatóságok egymásután írtak fel Kossuth érdekében s az ellenzéki vármegyék

olyan utasításokkal látták el követeket, hogy se adót, se ujonczot meg ne szavazzanak addig, míg a nemzet újabb sérelmeit nem orvosolják.

A levegő tele volt puskaporral. Széchenyi már ekkor megjósolta, hogy »a reakció láncza vér és láng nélkül nem fog szétfoszlani.«

A főrendi táblán e sérelmek nyomása alatt kezdett szervezkedni a maroknyi ellenzék. Az eszme megpendítője, a programm elkészítője, gróf Batthyány volt. Az alakuló ülést herczeg Odescalchy Gusztáv lakásán tartották. Ott voltak a házigazdán és Batthyányn kívül Pálffy József, Andrássy Károly, Zichy Ödön, Esterházy Kázmér, Apponyi Lajos, Pejacsevich Pál, Erdődy Sándor, Draskovics Sándor és Zay Károly grófok s Wenckheim Béla báró, a későbbi miniszterelnök.

E névsorból is látható, hogy nem egyforma elemekből alakult ez az ellenzéki klub. Tagja volt pl. Zichy Ödön gróf is, a ki 1837-ben a fejérmegyei ellenzék előtt úgy nyilatkozott, hogy örömebb lenne választott alispán, mint kinevezett főispán *) s pár év múlva mégis Fejérmegye adminisztrátora lett.

Az első ülésen beválasztották Andrássy Györgyöt, Lamotte-ot, Zichy Jenőt és Esterházy Miklóst.

Széchenyi azonban csak bizonyos fenntartások mellett volt hajlandó támogatni az ellenzéki klubot, a melynek Batthyány által összeállított programja meglehetősen liberális volt. Irányadó elvekül tűzte ki minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítását; a politikai jogok kiterjesztését minden személyes kiváltságok lassankinti eltörlé-

---

*) Madarász József: Emlékirataimból.

sével, a kereskedelem teljes szabadságát, a határvám megszüntetését, az ősiség s a hitbizományok eltörlését, a képviselőküldési jognak méltányos kiterjesztését, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország- és megyei közgyűléseken.

Az utolsóelőtti pont Széchenyi »Hitelé«-ből van merítve s így szól: A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése. Hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel dicső szerepét, iparkodni fogunk.

Az utolsó pont pedig ez: Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése; azon kell tehát lennünk, hogy ezek úgy neveltesenek, hogy politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.

Az irányelveket Batthyány indítvány alakjában terjesztette a főrendek elé s ezek alapján szervezkedett a főrendi elenzék.

Az országgyűlésnek ekkor legujabb keletű sérelme a Ráday-ügy volt, a melyet a vezérmegye, Pestvármegye terjesztett eléje. Ez ügyben Batthyány is felszólalt s bár előadása darabos, nyelve még itt-ott magyartalan volt, beszédét osztatlan figyelemmel hallgatta a nagy konservatív többség is.

Megtörténhetnék, mondta többek közt Batthyány, hogy a kormány a követek felerészét, az egész ellenzéket perbe fogatja s elzáratja; aztán ki fog a nemzet érdekei fölött őrködni? Világos, hogy Pestmegye rendének igazuk volt. Világos, hogy a többi megyének, mihelyt egyikükön ily sérelem esik, azt mindnyájuk ügyévé tenni alkotmányos kötelességek.

A mérsékeltőbbek, köztük Széchenyi is, azt kívánták, hogy mondjon le Ráday; gróf Batthyány s a csekély főrendi ellenzék azonban azt vitatta, hogy itt nem személyről, hanem elvről van szó, a melyet feláldozni nem szabad.

A vita kihozta sodrából az elnöklő nádort is, a ki a sérelmet panaszló Pestvármegyének örökös főispánja volt. Magához hívatta Rádayt s rá akarta beszélni, hogy mondjon le. Ez azonban nem engedett.

Széchenyit ez rendkívül bántotta, mert attól tartott, hogy az ügy nagyon el fog mérgesedni, ő pedig a nyugodt, békés haladás embere volt s ilyen másodrendű sérelemért nem akarta az ország fejlődését megakasztani.

Naplójában elkeseredve fakadt ki ellene: »Rádayra dühös vagyok. Mindent feláldoz hiúságának. Szeretnék egypár golyót váltani vele.« Batthyány közbenjárására kissé lecsillapodott s a Ráday-ügy sok huza-vona után végre mégis lekerült a napirendről, mert a kormány külön leiratban kijelentette, hogy egyáltalán nincs szándékában a választások szabadságát akadályozni, mire az ellenzék az elvet megmentve látta s Ráday leköszönt.

Ezalatt gróf Batthyány lakásán egymást érték a tanácskozások; Széchenyi azonban Naplója feljegyzései szerint ezektől mitse várt. Ő nem akarta élire állítani azt a nagy sérelmet, a mely a szólás-szabadságon esett. Inkább szerette volna elaltatni, mint fölélesztetni az izgalmak tüzeit.

Batthyány azonban nem értett vele egyet. Az alsó táblán ekkor Deák Ferencz volt a vezér, ez a higgadt, bölcs elme, a kinek meggyőző logikája és fényes érvelése előtt Széchenyi is meghajolt.

A felső- és alsó-tábla között hosszú vita támadt, hogy a királyi előadásokat tárgyalják-e előbb, vagy pedig a sérelmeket? A rendek ez utóbbi, a főrendek az előbbi mellett foglaltak állást. Deák kifejtette, hogy ha mindig a királyi propositiókat tárgyalják előbb, megtörténhetik, hogy azok letárgyalása után tüstént elosztatják az országgyűlést s így a sérelmek orvoslására majd sohasem kerül sor. *)

Mivel azonban mégis belementek a kormány előterjesztéseinek előleges tárgyalásába, az ellenzék legalább azt akarta keresztülvinni, hogy az ezekre vonatkozó határozatok addig föl ne terjesztessenek, a míg felülről a sérelmek orvoslására nézve megnyugtató kijelentések nem érkeznek.

E kívánságukat a záradékban ekkép formulázták: »De a kívánt katona ujonczbeli segedelemadás tárgyában készítendő felírásukat és törvényjavaslatukat csak úgy és akkor terjeszthetik fel, ha és a mikor a szabadválasztási jusson és a szólás törvényes szabadságán ejtett súlyos sérelmek tetteleg orvosoltatván, a nemzetnek abból eredett igen terhes aggodalma teljesen megszüntetve lesz.«

A rendek a szabad választási jussot még nem bánták volna, mert azt, ha nem is közmegelegedésre, valahogy mégis csak reparálta a kormány, hanem a szólásszabadságot mindenáron biztosítani akarták; a főrendek azonban »soha semmi ürügy alatt« sem akarták elfogadni ezt a záradékot.

Hasztalan beszélt Batthyány s a főrendi ellenzék több jeles tagja, a nagy többség nem engedett. Batthyány e vita folyamán feltűnően erőteljes és hazafias szellemű beszédet mondott, a melyben töb-

*) Zichy Antal: Széchenyi Naplója.

bek között így szólt: »Kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kívánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgálói ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mindazt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugalalmát is felháborítja... Ha urok dicsősége inkább szívükön fekszik, mint önmaguk statusquoja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség és ne rejtsek el magukat a trón mögé; annál kevésbbé azonosítsák magukat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek.«

Hanem a nagy többség, bármily figyelmesen hallgatta is Batthyányt, a rendek izenetét mégis visszaküldte.

Batthyány több ízben szólalt föl, s beszédei tartalmasságukkal, crös logikájukkal, liberális fel fogásukkal és demokratikus szellemükkel tűnnek ki. A rendek azonban a főrendi tábla makacs ellenzése folytán végre is elejtették ezt a záradékot, a mit nagyon zokon vett tőlük Deák Ferencz, a passzív ellenállás hirdetője.

Kifejezést is adott ennek Zalamegyéhez nyomtatásban megküldött követjelentésében.

»Helyzetünk keserüségét — úgymond — növelte az a leverő gondolat, hogy a kitűrni nem tudásnak átka még nagyobb csapással sújtja nemzetünket. Lankadni fog majd a sikertelen küzdésben, a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jussait, melyeket a hatalom megsérthetett ugyan, de meg nem ronthatott. Ilyen bukás mindenkor gyávaaságszülte öngyilkolás. Ez pedig a legborzasztóbb halál, mert

a meggyilkolt jelennel egyuttal sírba száll a szebb jövődönék reménye is, olyan halál, melyet nem kísérnek részvét könnyei, mert a mely nemzet önmagát elhagyja, sorsát megérdemli.»

Országos hatása volt e híres követjelentésnek. De tán senkire se hatott annyira, mint Batthyányra, a kiben már ekkor épp úgy ki volt fejlődve a törvények iránti tisztelet, mint Deák Ferenczben.

Őt már ekkor teljesen magáénak vallhatta az ellenzék, a melynek kivüle és gróf Teleki Lászlón kívül számottevő szónokai voltak még: Pálffy József, Eötvös József, Esterházy Kázmér és Viczay Héder.

Batthyány indítványára hozták be a főrendiházi naplót, a melybe a szónokok beszédeit egész terjedelmükben beigtatták. A kormány a szólás-szabadság ügyében folytatott elkeseredett küzdelem hatása alatt az országgyűlés végére nagy meglepetést tartogatott, a melylyel a felizgatott kedélyeket akarta lecsillapítani. Ez pedig abból állott, hogy a politikai foglyoknak, tehát Kossuthnak*) is, amnesztiát adott 1840 május 1-én, az országgyűlést pedig május 13-án zárta be a nádor.

Mivel a kormány az amnesztiával kihuzta a sérelmek méregfogát, az országgyűlés elég jó hangulatban oszlott szét. Deák most már kijelentette Széchenyi előtt, hogy ő és elvbarátai mérsékelt szellemű követjelentéseket küldenek vármegyéikhez.

Széchenyi tehát most már csak Batthyánytól félt, a kit, ha az agitáció terére lépne, a legveszélyesebbnek tartott.***) Ekkor még se ő, se Deák nem

*) Kossuthot 1837 május 5-én fogták el; csak pár napot nyert a kegyelem által.

**) Zichy Antal: Széchenyi Naplói.

számított arra, hogy az agitáció terére nem annyira Batthyány, mint Kossuth fog lépni, a ki publicisztikai működésével halomba dönti mindama terveket, a miknek megvalósításával Széchenyi az ipari, kereskedelmi és gazdasági téren békés úton újjáalkothatta volna hazánkat.

Kossuth 1840. nov. 18-án Pestmegye közgyűlési termében a »legnagyobb magyarnak« nevezte Széchenyit. Ekkor még politikai nézeteik közt nem voltak áthidalhatatlan ellentétek. De Kossuth csakhamar ezután megindította a »Pesti Hirlap«-ot s hatalmas cikkeivel, azoknak éles, agresszív hangjával, merész eszméivel a nemzet életében új korszakot nyitott meg, a melyben a vezérszerepet magához ragadta s még a higgadt Deákot is részére hódította.

BATTHYÁNY, AZ ELLENZÉK VEZÉRE.

Batthyány vérmérséklete hevesebb volt Deákénál, higgadtabb Kossuthénál. A »Pesti Hirlap« merész hangja nem mindig tetszett Batthyáynak, de azért ő is mohón szívta lelkébe azokat az új eszméket, a miket Kossuth magvas vezércikkeiben megpendített.

Kossuth a cenzúra béklyóiban bizonyos önmérsékletet tanusított. Czikkei ez eszméktől forrongó korban roppant hatással voltak a közvéleményre s annak egyik üterére: az ifjúságra. De hatása alól nem vonhatta ki magát Batthyány sem. Ő a főrendi ellenzéknek liberális programot adott, a melyen vezérfonálként a demokratikus irányú reform-eszmék vonultak végig.

Itt volt az ő találkozási pontjuk.

A roppant népszerűség, a mely Kossuthot szinte a tenyerére vette, Batthyányt se hagyhatta hidegen. A ki államférfiúnak készül, annak szüksége van a tömeg tapsaira. Batthyány pedig, ha nem is első, de utolsó se akart lenni a küzdőtéren. Megvoltak benne az államférfiúi kvalitások: a vagyon-és születésadta tekintély, az éles elme, a gyors fel fogás, a nemes szív és tiszta lélek.

De népszerűsége még nem volt. A főrendek ekkor még alig egynéhány kivételével a maradiságot

képviselték hazánkban. Kossuthot tehát lépcsőnek használhatta, hogy feljuthasson a népszerűség meredekére. Ez volt a másik találkozási pontjuk. De viszont nagy ellentétek is voltak közöttük, a mik lehetetlenné tették, hogy teljesen egy úton és karöltve haladhassanak.

Batthyány Kossuth korszakalkotó működésének kezdetén még Széchenyit tartotta vezérének. Bizonyosága ennek az a pohárköszöntő, amelyet 1841 márcz. 12-én a nemzeti kaszinóban Széchenyire mondott. Ebben még Széchenyit, mint »az ő vezéröket« köszöntötte fel.

Ekkor tehát még sejtelve se volt arról a hatalmas vonzóerőről, a melyet Kossuth működése fog gyakorolni az ellenzékre. Ezzel eleinte csupán Széchenyi volt tisztában, a ki Kossuthról így nyilatkozott: *il connait ses forces* (ismeri erejét).

S Kossuth valóban napról-napra több tért hódított a nemzet szívében, Széchenyi viszont napról-napra többet veszített.

Batthyáynak is imponált Kossuth rohamosan növekvő népszerűsége, s egy ízben Deák Ferenczről, a ki nyugodt szemlélője maradt annak a titáni küzdelemnek, a mely Széchenyi és Kossuth közt kezdődött, ilyen megjegyzést tett:

»Deákkal lehet beszélni — csak az ő Kossuthját ne bántsa senki!«

E megjegyzésből is világos, hogy a mérsékelt Deákra is nagy hatással volt Kossuth ragyogó irálya s egész fellépése. Tetszett neki ez a sokat szenvedett lángész, a mely most bontogatta szárnyait. Egy forrásból, a hazaszeretetből, merítettek erőt mind a ketten s mégis roppant különbség volt kettejük között.

Deák épp oly távol állott Kossuthtól, mint Széchenyi később Batthyánytól. Kossuth hatalmas agitációja, a melyet a pesti iparegylet érdekében indított, minden hazafinak tetszésével találkozott. Ez ügyben érintkezett első ízben Kossuth és Batthyány.

Az egylet mozgó lelke Kossuth volt s az ő indítványára választották meg elnökévé Batthyányt. A kormány a magyar ipar érdekében kifejtett mozgalomban a gazdasági különválás rejtett célját látta, az egylet megalakulása elé mindenféle akadályokat gördített s az iparegylet alapszabályainak kinyomtatását is megtiltotta.

Ezt nem helyeselte se Széchenyi, se Batthyány, se Deák s mindhárman közbenjártak a nádornál, hogy ez a kormány akadékoskodásának véget vessen. Kossuth lapja ezalatt szenvedélyesen folytatta az agitációt. Széchenyi pesszimista lelke megdőbrent, forradalomtól félt s megírta Kossuth ellen a *Kelet népet*, a mely végleges szakításra vezetett közöttük.

A Kelet népének vezéreszméje az volt, hogy »a ki most vezetni akar, ahhoz megkívántató képzettség nélkül, az a legjobb akarat mellett is vétkeket követ el.« Ezt Széchenyi természetesen Kossuthra értette, a ki nem maradt adós a felelettel, a melynek mérsékelt hangja s az elismerés, a melylyel Széchenyi érdemeiről nyilatkozott, még inkább növelte roppant népszerűségét.

Batthyány ekkor már Kossuth felé hajolt s mindinkább eltávolodott politikai mesterétől, Széchenyitől.

Az 1843—44-iki országgyűlésen Batthyány már a főrendi ellenzék elismert vezére volt. Ez országgyűlésen már szőnyegre kerültek mindazon reform-

javaslatok, a miket **aztán** az örökemlékű 47—48-iki országgyűlés törvényerőre emelt. De már a 43—44-iki országgyűlés is több hasznos törvényt hozhatott. Megalkották a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 2-ik törvényczikket, melynek értelmében az egész törvényhozás, a közigazgatás, közoktatás és törvénykezés nyelve a magyar lón, a kapcsolt részek (Horvátország a három szlavyon megye nélkül) követéinek pedig hat évi határidőt engedtek szavazataiknak, ha a magyar nyelvet nem bírnák, latin nyelven való kijelentésére. Fontos vívmány volt a vallás dolgában alkotott 3-ik törvényczikk is, a mely jelentős lépés volt a hitfelekezetek teljes egyenjogúsága felé, jelentékeny vívmány volt továbbá a 4-ik törvényczikk, mely a nem-nemesek birtok- és hivatalképességét mondta ki s ezzel mértőföldes lépést tett a teljes egyenlőség felé. De megbukott a liberális reformjavaslatok leglényegesebb része: a közteherviselés elve, vagyis a nemesek rendes megadóztatása.

Ez országgyűlésen Batthyány derék tevékenységet fejtett ki s a reformok mellett gyakran nagy és fényes beszédeket mondott a főrendiházban.

A nem-nemesek hivatalképessége ügyében pl. eme felvilágosodott, éles elmére és ítéletre valló nyilatkozatot tette: »Ész, erény, becsületesség nincs kötve osztályhoz, sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állanak a nemesi kiváltsághoz.«

Széchenyi Naplójából tudjuk, hogy a nádort több ízben támadta s vele tartottak Teleki László és Pálffy József. A közteherviselés ügyében nagy beszédet mondott Széchenyi is, a mire Zichy Ödön válaszolt erős, támadó hangon, a közteherviselés elvi ellenségének vallotta magát, mert meggyőződése

szerint az a nemesi szabadságokat egyenesen a kormányoknak vetné martalékul.

Az a mágnás beszélt így, a ki a szabadságharcz kezdetén olyan szerencsétlen véget ért.

József nádor nagyrabecsülte a lovagias gondolkozásu Batthyányt s a főrendiházban elhangzott támadások ellenére is szívesen látta báljain, a melyekre a konservatív párt alig kapott meghívót.

Erdekes az a rapsodikus feljegyzés, melyet Széchenyi Naplójában találunk az adózás fölött folyt heves viták napjaiban.

Nov. 9. . . . . Hitelem a rendeknél sülyed. Calomnies toujours. (Rágalmak mindig.) Batthyány: »kinek még legkisebb bizalma lehet, az egy pantalon.« En viszont medvének nevezem őtet.

Nov. 10. 11. 12. 13. Lehetetlen mindent följegyezni, mi e napokban történik. Meg vagyok verve, sárral megdobálva. Beöthy szavát szegte. Klauzál egy nagy jeremiádát hangoztatott az adó végett. Késő este a Zöldfánál. Batthyány Lajos mellette, Zsedényi és Majláth nincsenek helyükön . . Szentkirályi és Fehérváry bepizskolnak . . a vasúti kérdésben. Kihivom őket Batthyány L. és Teleki László által. Sok explicatio, mentegetőznek . .

15. Egészen le vagyok verve. Nagy kedvem volna pisztolylyal főbe . . .

Ime, e nagy szellem ez izgalmas napokban már mennyire meghasonlott önmagával. Bántotta az adóügy elejtése, az ellenzéki rendek támadása. Batthyányval és Telekivel azonban még fenntartotta a barátságot; ámbár azok se voltak már hívei, ha egyes kérdésekben még vele is tartottak.

Különösen nagy gondot okozott neki a Kossuth és Batthyány által szervezett Védegylet, a melynek

elnöke gróf Batthyány Kázmér volt. A Védegylet megteremtése mintegy hadüzenet volt Ausztriának a gazdasági téren. Az alsó tábla kerületi ülése az együletet a törvényhozás oltalmába akarta ajánlani.

Az alsóházi szónokok : Pázmándy, Szentkirályi, Bezerédj heves beszédeket mondtak Ausztria ellen. Az aggodalom átcsapott a főrendi táblára is, a hol Pálffy József, a főrendi ellenzék tagja, élesen kikelt a főnemesség maradisága ellen s azzal fenyegetőzött, hogy a felsőház eltörlése mellett fog agitálni, mint a mely semmi jóra sem való s csak a nemzet fejlődését akadályozza.

Széchenyi ez a beszéd oly izgalomba hozta s annyira közellevőnek látta már a forradalom rémképét, hogy az ülésen elájult.

Este meglátogatta Bezerédj s rá akarta beszélni, hogy lépjen be a Védegyletbe, de eredménytelenül. 1844. okt. 5-én délután conferentia volt a Védegylet ügyében Batthyány Kázmérnél, a melyre Széchenyi is meghívták.. »Elmegyek — írja Széchenyi Naplójában — loyaltásból, *de én nem vagyok a tettek*. Ezer scrupulusom van, hogy többet nem mondani nekik.«

Széchenyi tehát ekkor már a kormányhoz közeledett, bár Batthyányval még sok tekintetben egy véleményen volt. Így pl. Batthyány az 1843. jul. 7-iki ülésen, Széchenyivel tartva, ellene nyilatkozott az alsóház kizárólagos kezdeményezési jogának.

A Napló aug. 7-iki feljegyzésében ezt írja Széchenyi : »Batthyány Lajos : Ha a kormány az adó mellett bona fide agitál, úgy hiszek neki. Széchenyi : Egy garasba ? (T. i. fogadjunk.) B. : Nem, kár volna érte.« Batthyány tehát e feljegyzés szerint nem bízott a kormány őszinteségében.

A horvát nyelvi kérdésben Batthyány engedékenyebb volt az ellenzéknel s kijelentette, hogy neki nem volna kifogása az ellen, ha a horvátok az országgyűlésen anyanyelvüket használnák.

Erre Széchenyi aug. 13-án ezt írja róla a Naplóban: Kis kaszinóban a horvát kérdés. Ez a legfontosabb! Batthyányról mindinkább meggyőződöm, hogy *vesztének indul. Ő a Rom istenének esik martalékkul.*

Szept. 3-iki Naplójába ezt írja: Batthyány a kis kaszinóban iróniából(?) mély hajlongásokkal fogad. Szomorúan távozom.

A szept. 7-iki ülésen Széchenyinek igen jellemző összeszólalkozása volt Batthyányval.

A vallásügy, az áttérés volt napirenden. Széchenyi elvben a rendek mellett volt, de a gyakorlatban ellene nyilatkozott s beszédében sajnálatát fejezte ki azon, hogy csupa hiúságból egymás ellen lövöldözzük el puskaporunkat.

A sokkal liberálisabb Batthyány minden megszorítás nélkül a rendek álláspontjára helyezkedett, »habár — úgymond — e szavazatát Széchenyi István oly indoknak tulajdonítaná is — t. i. a népszerűség keresésének — melyet fájdalom, egy idő óta ő nagyon is megvetni látszik, én ellenben a nemes ambíciók közé számítok, mert igen jól mondotta nemrég báró Wesselényi, hogy Trója tán most is állna, ha népszerűséggel bírt volna Cassandra.«

Széchenyi rögtön válaszolt Batthyánynak: »Igaz — úgymond — hogy ez is (t. i. a népszerűség megvetése) egy neme a hiúságnak s a grófnak köszönettel tartozom a figyelmeztetésért, mert gyarló ember létemre, e részben tán hibába estem. De valamint megnyergeltetni magamat s portéka gyanánt

elhasználtatni soha senki által, sőt mint veterán katonának minden tisztelettel legyen szabad hozzátennem, még uram fejedelmem által sem engedem magam, annnyival kevésbbé fogom ezt engedni egy felhevült publikum által.» Azután következőkép folytatta:

»Hisz tapasztaltuk, hogy még oly népszerű ember is mint a gróf egy kis kérdésben, votumát nem birta adni (ez a rendek kizárólagos kezdeményezési joga elleni állásfoglalása volt) a nélkül, hogy nyomokban a felbőszült sokaságnak violentiáját tapasztalni kénytelen ne lett volna. 1790-ben bagolyt festettek a tarsolyokra; ez azt jelenté: légy ébren, magyar és el ne aludjál. Volt is akkor ennek értelme. De másrészt, ha ma azt látva, hogy a kormány nemzeti átalakulásunkban immár nem gátol, sőt előre megy, s ha legjobb szándékai is figyelmen kívül hagyatnak, akkor, bár infallibilisnek magamat sem tartom, nem átallok úgy, mint egykor a kormány ellenében, bárkivel szabad véleményem kimondásában a versenyt fölvenni, akár lássa meg ezt a tömeg, akár nem. Ezt tettem és tenni fogom, míg inaim birnak, de megvallom, olyan népszerűsége, mely, mint nemrég történt, még egy Deákot is sárba tud gázolni, nem adok semmit.» (Deák ez országgyűlésen nem jelent meg; mandátumáról leköszönt, mert vér tapadt hozzá és Zalamegye rendei nem vették be követi utasításába, hogy készek adót fizetni.)

Széchenyi ekkor már Metternichhel tárgyalt. 1844. márcz. 17-én Batthyányival is találkozott, a ki Zichy Antal szerint a rabulista prókátort adta ugyan, de hajlandó volt le is lépni s másoknak engedni át a tért.

Batthyány tehát ekkor már Széchenyi szemében is a főrendi ellenzék vezére volt. Ápr. 8-án ta-

nácskozás volt Batthyánynál Ikerváron, a melyen Széchenyin kívül Deák is megjelent.

Sokattárgyaltak a haza jövőjéről, s Batthyány kijelentette, hogy ha tőle azt az illusiot elveszik, hogy Magyarországból még lesz valami, úgy ő mindjárt letesz mindenről. »Deák ellenben, jegyzi meg Naplójában Széchenyi, valamint én is, nem remélünk semmit, de azért mégis megteszszük azt, a mit hazafias kötelességünknek tartunk.«

Ez pedig az volt, hogy Metternich unszolására hivatalt vállalt. A közmunkaügyek igazgatója és belső titkos tanácsos lett. Miniszteri hatáskört nyert, ha nem is volt miniszteri címe.

Ez állásában hatalmas alkotásokkal vihette volna előre a nemzeti fejlődés ügyét, ha erre az ország nyugodt politikai viszonyai időt engedtek volna neki.

Ámde a Védegylet Kossuth gyujtó beszédeknek hatása alatt s a két Batthyánynak lelkes agitációja folytán mind szélesebb tért hódított az országban; egyre-másra alakultak vidéken a fiókegyletek is, így Szent-Gróthon is, a hová Deák Ferenczet is meghívták.

Deák itt nagy beszédet mondott a Védegylet érdekében. »Jövedelmeinket nem bírjuk szaporítani — szolt többek közt — nincs tehát egyéb hátra, mint lehetőleg apasztani kiadásunkat. A fényűzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok . . . Egykor egy francziát kérdeztek: Ki verte meg Marengónál az ellenséget? Én — mondá — és még hetvenezer franczia. Szinte ezen társulatnak is minden egyes tagja magáról elmondhatja: én és még annyi millió védegyleti tag mentettük meg a sorvadó hazát.«

E beszédet gróthi levélként közölték a lapok és Széchenyi a Jelenkorban pontonként válaszolt rá, tagadva, hogy az ország sorvadozna. Népszerűsége azonban már nagyon megfogyatkozott, irányadó tekintélye lényegesen alászállott. Gróf Szápáry Gusztáv pl., a ki a konzervatív gyűldét szemét dombnak nevezgeté, egyszer úgy nyilatkozott, hogy mióta az egykor magasztalt Széchenyi Apponyinál uszályhordozója lett, minden nimbusa szétfoszlott. Erdődy Muki pedig sajnálta, hogy egy Széchenyi a kétfejű sást viszi elől; vinné bár inkább a keresztet.

Az ilyen csípős megjegyzések azonban koránt sem fájtak annyira a rendkívül érzékeny Széchenyinek, mint gróf Batthyány Lajos elfordulása. Jellemző az akkori forrongó idők hangulatára, hogy amikor a két ellenzéki kör Nemzeti körre egyesülve lakomát adott Deák Ferencz tiszteletére s Telek László poharat emelt a királyra, az egész társaság *ülve maradt*.

Ugyanilyen hidegen fogadták Ráday szavait a ki a nádorra emelte poharát. A két Batthyányin Széchenyin, Jósika Miklóson, Vörösmartyn, Besze Jánoson és Szentkirályi Móriczon kívül az ellenzék számos tagja vett részt e lakomán.

Sokan mondtak toastot Deákra, a ki túrni tud még akkor is mikor már-már enyészni kezd mender reménysugár. »Túrni nem elég, hanem tenni is kell« kiáltotta közbe az egyik szónoknak Besze János.

Nemsokára Batthyány Kázmér adott ebédet Deák tiszteletére, de ide már Széchenyit, mint »nem közéjük valót«, nem hívták meg. Fájt ez Széchenyinek, a ki Zichy Antal szerint mégis legfuresébbbar volt Batthyány Lajossal, kit a többieknél nyilván

sokkal magasabbra becsült. Szerette, gyűlölte felváltva. Néha nagy szakállát méregette, hogyan röpítene bele párbajban egy golyót, s valóban nem egyszer álltak már azon a ponton; máskor meghajol értelmi felsőbbbsége s lényének valami sajtósága varázsa előtt.

»Csodálatos ember — kiált fel Naplójában — mihelyt ő akarja, ki kell békülni vele.«

Meg kell jegyeznünk, hogy Horvátországban a kamarilla már ekkor megkezdte a bujtogatást s 1845. nov. 12-én Kossuth Lajos Pest megye közgyűlésén azt indítványozta, hogy a királyhoz feliratot intézzenek a horvátországi abnormis állapotok megszüntetése ügyében.

A jámbor horvátok közt azt az álhírt terjesztették, hogy el akarják magyarosítani őket. Az indítványt Madarász emlékirata szerint Batthyány Lajos, Eötvös József, Batthyány Kázmér, Szentkirályi első és Nyári Pál másodalispán pártolták s a feliratot Bécsbe vivő küldöttségbe Batthyány Lajost is beválasztották.

E küldöttséget azonban a király, nyilván a hirhedt Metternich tanácsára, nem fogadta, sőt Kossuth Iratai szerint a herczeg fejében még az a gondolat is megvillant, hogy a küldöttséget elfogatja...

Batthyány most már népszerűbb volt Széchenyinnél. Az ellenzék országos vezére volt, a kiról Vukovics emlékirataiban ily nagy elismeréssel szól: »A főrendi ellenzék élén gróf Batthyány Lajos állott. Előtte, kit az összes országos ellenzék pesti összejöveteleiben főnökének választott, természetesen (értsd: önként) hajolt meg a főrendi tábla ifjú ellenzéke. Csak egyszer volt szükség hallani őt, midőn valamely fontos

tárgyban emelé férfias szavát s látni a megdöbbenést, melyet komoly okoskodása s színezetlen igazságtételei a tábla többségére okoztak, hogy meggyőződünk, miképen e férfi lelke és szíve teremtvé van arra, hogy egy nemzetnek viharos időben feje legyen.

Mellette Batthyány Kázmér, Wenckheim Béla s mások kitűnő helyet foglaltak, de elvszilárdságban, befolyásban és szónoklati hatásban hozzá legközelebb Teleky László állott. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy többen a főméltóságokat viselők közül, mint Batthyány Imre, Vay Ábrahám és Károlyi György az ellenzék indítványait pártolták...»

Említettük, hogy Batthyány a rendek kizárólagos kezdeményezési joga ellen állást foglalt, vagyis nem akarta elismerni a rendek kizárólagos jogának azt, hogy törvényjavaslatot, vagy indítványt nyujtsanak be, a nélkül, hogy ezt előzetesen a főrendekkel meg ne beszélnék. Batthyány álláspontja ebben is győzött. Vukovics erről így emlékszik meg: »A főrendi ellenzék tiszteletet igénylő állapota s Batthyány Lajos nagy szerepe maga után voná, hogy az alsóházi ellenzék elismeré azon szükségét, hogy a főrendi ellenzéknek befolyása ne szoríttassék meg a már alsóházban kidolgozott tárgyakhoz a felsőházban hozzászólásra s azért részt adott neki az előkészítés stádiumában is. Így lőn, hogy azon alsóházi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette s Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, Lónyay Gábor, Andrássy Gyula és Bónis követekből állott, Batthyány Lajos és Teleky László állandó tagjai valának.«

Igy volt ez 1843 óta, s Batthyány pozsonyi palotájába, vagy a Zöldfa vendéglő külön termébe

jöttek össze tanácskozásra az alsó és felsőtábla ellenzéki, vezérei ki Madarász emlékirataszerint 1846. aug. 20-án országos pártértekezletet tartottak a pesti megyeházán, Szentkirályi Mór lakásán, a melyen 21-en jelentek meg, köztük a két Batthyány, Teleki, Kossuth, Bezerédy István, Perczel Mór, Nyáry Pál, Kubinyi Ferencz stb.

A tanácskozás első tárgya volt az ellenzéki párt elnevezése s a program megállapítása. Batthyány azt ajánlotta, hogy mivel az országban elterjedt a Kubinszki és pecsovics elnevezés, legyenek az ellenzékiek Kubinszkiak, a konservatívok pedig pecsovicsok. Ez indítványt azonban, mivel nem fejezi ki a párt programját, mellőzték s a »haladó-pártban állapodtak meg.*)

A program elkészítését egy szűkebb bizottság-ra bízták s nagy vitára adott okot, hogy hány tagból álljon ez a bizottság? Batthyány Lajos, Nyáry Pál és Kubinyi Ferencz a mellett voltak, hogy a

---

*) Érdekes, mikép támadt Madarász szerint a Kubinszki és pecsovics elnevezés. Tolnában gróf Festetics Rudolf volt a kormánypárt feje s a kiket megpuhítani remélt, azokat asztalához hívta, a nyakasok azonban Pecsovics nevű tisztartójánál kaptak ebédet. A két megyei esküdt közül Huszár Pál ellenzéki, Paczolay kormánypárti volt. Huszár feltűnően hasonlított egy Kubinszky nevű timármesterhez. Egyszer, a mint Huszár a megyeháza előtt találkozott Paczolayval, tréfásan rászólt:

— No, te pecsovics!

Erre nagy nevetés támadt, Paczolay elszégyelte magát s gyorsan visszavágott:

— Hát te, Kubinszky!

Ettől fogva Tolnában, Baranyában, majd az egész Dunántul pecsovicsnak nevezték a kormánypártit, Kubinszky-nak az ellenzékit. A pecsovicsokról nótát is csináltak Tolnában:

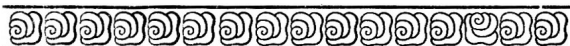
Pecsovicsok nemes vért
Eladnak egy huszasért
Nem is élnek ők másért
Csak az eszem-iszoméért.

bizottság három tagból, Teleki, Perczel Mór és Madarász József azt akarták, hogy öt tagból álljon. Ez volt az első csatározása a mérsékelt és radikális irányú ellenzéknek. Madarász szerint a mérsékeltettek úgy okoskodtak, hogy ha három tagot választanak: Batthyányt és Szentkirályit, mint a kinél az értekezleteket fogják tartani, okvetlenül beválasztják, a harmadik pedig Deák Ferencz lesz s így a bizottságba Kossuth nem jut be. Végre is a vitát titkos szavazással döntötték el s tizenegy szóval kilencz ellen (egy nem szavazott) úgy határoztak, hogy a bizottság csak három tagból álljon.

Ekkor a tagok választására került a sor s a radikálisok abban egyeztek meg, hogy Batthyányt, Kossuthot és Szentkirályit választják meg. De megszavazták őket s kilencz szó ellenében (egy tag megint nem szavazott) Batthyány Lajost, Deák Ferenczet és Szentkirályit választották meg.

Ezután elhatározzák, hogy minden megyében szervezni fogják a haladó pártot, hogy a megyei tisztviselők és követek választásánál a maga jelöltjeit vihesse győzelemre. E célból az országos pénztár felállítását is elhatározták. A jelenlevők a határozatokat mind aláírták. Midőn eloszlottak, Kubinyi Ferencz nagy örömmel mondta: »No most már meghalhatok, a párt szerveztetik, erre törekedtem egész életemben.«

»E napon ismertem meg — írja Madarász — Batthyány Lajos grófot, büszke beszédmodorával, éles hanggal s daczos kitartással.«

BATTHYÁNY ÉS KOSSUTH.

Metternich nem engedte, hogy Kossuth újra lapot indítson. Az agitáció legerősebb fegyverét kicsavarták a kezéből, de ő annál lázasabb tevékenységet fejtett ki a társadalmi téren. Népszerűsége nemhogy csökkent volna, sőt hihetetlen módon növekedett. Pestmegye, az ország vezérmegyéje közgyűlési termében valóságos fiókországgyűlést tartott, s itt ekkor már Kossuth szava döntött. 1845-ben, a midőn adminisztrátorokat ültettek a vármegyék nyakára, e jámbor mamelukokat, a kik közül csak Luka Hontban és Tisza Biharban vergődött országos hírre, elnevezte Kreishauptmannoknak.

E megyegyűléseken részt vett Széchenyi és Batthyány is. Az állandó érintkezési pont tehát megvolt közöttük. Az ország követválasztások előtt állott. Pestmegye rendei buzgón készültek a követi utasítások elkészítésére, a melyeket a reformeszmék szelleme hatott át. Ez utasítások minden lényegesebb pontja Kossuth tollából folyt.

A haza békés átalakulásának képe tárul elénk e nagy gonddal és körültekintéssel készült követi utasításokból. Főbb pontjaik: Magyarország közjogi helyzetének biztosítása, a nihil de nobis, sine nobis elve (semmit rólunk — nélkülünk) alapján teljesen

független, nemzeti kormányzat; évenkénti országgyűlés, többség uralma, kormányfelelősség, számonkérés, népjogok; a nemesek és nem nemesek jog-egyenlősége, közös adózás, a városok és községek rendezése, az urbéri viszonyoknak örökváltság útján való megszüntetése; a sajtószabadság, unio Erdélylyel, az ősiség eltörlése, földhitelintézetek, bankok, biztosító intézetek föllállítása, csatornázás.

Sok volt tehát átvéve e programm-pontokba Széchenyinek, a nagy regenerátornak életre való eszméiből.

A megyegyűlés aug. 31-én s a következő napokon tárgyalta e követi utasításokat s azokat nagyobb részt egyhangulag elfogadták.

E gyűlésen szerepelt első ízben István főherczeg, a 47-ben elhunyt József nádor fia, mint Pest-megye főispánja. Széchenyi az ülésre Batthyányval ment el. Ugy Széchenyi, mint Kossuth pantallónban jelent meg, mire Széchenyi mosolyogva jegyezte meg:

— Hál'isten, ez egyben legalább megegyezünk.

— Nem mondhatod már — felelte tréfásan Batthyány, hogy Kossuth egy sansculotte.

Az ülés után ebéd volt a nádornál, a melyen részt vett Széchenyi és Batthyány is. Szentkirályi István főherczeget, mint Magyarország nádorát üdvözlí, a mihez Batthyány, Széchenyi naplója szerint kissé kedvetlen képet csinált. *)

Este a főherczeg tiszteletére fényesen kivilágították a várost és Széchenyi Batthyányt éjjélí kocsikázattatta a fényárban úszó utcákon. Ki tudja,

*) Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Batthyány nem vágyott a nádorságra, bár jogcíme lett volna hozzá, mert hiszen nádori ősektől származott.

mit és mennyit beszélhettek ekkor a haza jövőndő sorsáról, a melyben néha-néha a nagy pesszimista Széchenyi is bizni kezdett.

De mihelyt Kossuthra gondolt, menten a leg-súlyosabb aggodalmak lepték meg. A pest-szolnoki vasut megnyitása után, a melyen Kossuth nagy beszédet mondott, így kiált fel Naplójában: Ez az ember nagyon belezavar a legkigázolhatatlanabb bajokba.

Batthyány nem osztotta Széchenyi aggodalmait. Kossuthot becsülte, bár harczmodorával nem mindig rokonszenvezett. Pestmegye követi utasítása irányadó volt az egész országnak s már a méltányosság is úgy hozta magával, hogy a ki e követi utasításokat készítette, maga is helyet foglaljon a törvényhozásban.

Ez a gondolat vezérelte Batthyányt, a midőn Kossuth követté választása mellett kezdett agitálni. Kossuth ekkor már nem helyi nagyság, hanem országos tekintély volt s eddigi érdemeiért a mandátum csak szerény elismerés volt.

A mikor Széchenyi meghallotta, hogy Kossuthot aug. 9-én követté jelölték, Naplójában így kiált fel: Az volna szép!... Batthyány azonban őszintén pártolta e jelöltséget, gróf Károlyi Györgyné pedig két ezer frttal járult az alkotmányos költségekhez. A választást óriási korteskedés előzte meg; a pap-ság és a konservatív párt nagy erőfeszítést tett Kossuth megbuktatására.

De Batthyány és az ellenzéki kör tagjai is résen voltak, bejárták az egész vármegyét s lelkesen agitáltak Kossuth mellett. Széchenyi roppant nyugtalan volt, Batthyányt minden áron el szeretne volna téríteni Kossuthtól. Batthyány azonban a következő

kijelentéseket tette : Most kapacitásokra van szükség, hogy a kormány az ellenzékét szét ne morzsolja ; hogy mind azt a rosszat, a mit tervez, p. o. a dohány-monopoliumot is, életbe ne léptethesse ; mert a megye ezzel tartozik Kossuthnak, a kinek szava ott eddig is döntött ; ha a megyének követutasításait ő készítette, illő, hogy képviselje is azokat és érvényesítse az országgyűlésen s végre, *mert Kossuth csak így járja le magát !* Ezért Rádaynak becsület-szavát is vette, s ez alól nem oldotta fel, hogy nem fog Kossuth ellen fellépni, hanem megy a felsőházba.

Ezeket Zichy Antal »Széchenyi Napló«-jában közli ; nincs tehát okunk kételkedni benne, de sokkal tisztább és nagyobb jellemnek tartjuk Batthyányt, hogy sem már ekkor Kossuth lejáratását tervezte volna. Ezt ő inkább csak Széchenyi megnyugtatóására mondta, mert ez Kossuthban a forradalom rémképét látta.

»Bravo, Lajos — kiált fel erre Naplójában Széchenyi, — jól ki van számítva ! Becsülöm az eszét még egy ördögnek is, aki csak kápráztatni és csábítani tud, de üdvözíteni nem . . . De ki tudja, mire jó ! Én el vagyok rá készülve !«

Aggodalma azonban pár nap mulva növekszik s ekkor Trefort Ágost, Eötvös József és Kemény Dénes azzal vigasztalják, hogy Kossuth nem akar valósággal követ lenni s csak azt akarja, hogy a megye azt az elégtételt, a melylyel neki régen tartozik, végre megadja. Batthyány is biztosítja, hogy ő Szentkirályival és Kossuthtal sohasem »fraternizált«, mert ezek a destructio emberei, de most már hadd történjék, a minek meg kell történnie.

Ebből is látszik, hogy Batthyány e kijelentések-

kel csak a nagy Széchenyi zaklatott lelkét akarta megnyugtatni, a mi egyelőre sikerült is neki.

Közben pedig lázasan dolgozott Kossuth követté való választásán. Ellenfele Balla Endre első jegyző volt, a ki Irányi szerint (*Histoire politique de la revolution de Hongrie* I. k. 79. l.) nagyon kedvezően nyilatkozott Kossuthról, mert hiszen ő is liberális férfiú volt.

A választás napja október 17-én volt. Kossuth pártja a vidékről impozáns tömegben vonult be, ezt a kortesnótát énekelve:

Hogyha Kossuth lesz a követ,
Pap és nemes adót fizet.

Korteszérei Batthyány Lajos és Kázmér, Ráday Gedeon grófok és báró Podmaniczky Frigyes voltak s mindannyian lóháton. Gróf Batthyány*) kifordított fekete szőrű subában, pörge kalappal, sallangos, bogláros paripán; báró Podmaniczky veszprémi kanászszerűben, hosszúnyelű baltával, sípujjas patyolatingben, pitykésen, árvalányhajasan, gróf Ráday s még néhány főúr szintén magyar ruhában, s ők képezték az első sort. Utánuk a daliás Vachot Imre vitte az Ellenzéki Kör zászlóját. A megyeház előtt ember ember hátán. A szavazás este hatkor ért véget s Kossuthot Ballával szemben 1314 szó többséggel (K. 2948, B. 1634) követté választották. Batthyány tehát bevitte Kossuthot a törvényhozásba, a hol már régen helye lett volna. Este nagyszerű fáklyásmenet volt Kossuth tiszteletére s ő a vármegyeház erkélyéről beszélt a sok ezernyi néphez.

Kossuth követté választása új korszak kezdete

---

*) Vajda János: Egy honvéd naplójából 4—5. ol.

házánkban. Ő lett az országgyűlési ellenzék vezére, mint Batthyány volt a felsőházé.

Hogy Batthyány mennyire nem gondolt még ekkor Kossuth lejáratására, bizonyosága az, hogy a mikor Kossuth Budán a Mária Dorottya-kápolna fölszentelésekor gyönyörű beszédet mondott, s mindenki elragadó ékesszólását magasztalta, Széchenyi így szólt Batthyányhoz: »A trójai falovat vizitek be váratokba,« mire Batthyány így válaszolt: »Te voltál a trójai ló.« (A szakadásra célzott, a melyet Széchenyi okozott a mérsékelt és radikális ellenzékiek között.)

Kétségtelen, hogy Batthyánnak később az volt a megbocsáthatatlan bűne a kamarilla szemében, hogy Kossuthot besegítette a képviselőházba.

Ezt a meggyőződését fejezi ki Pulszky is »Elem és korom« című kétkötetes művében, a mikor így szól: »Nagy befolyással volt még az ellenzékre s az összes országgyűlésre gróf Batthyány Lajos; szép, büszke alakjával, saspillantásával, nagyúri modorával, éles felfogásával s bátor előadásával régóta kedvence volt a közönségnek, Kossuthnak pedig együttesen pártfogója és követője; a bécsi körökkel is összeköttetésben állt, mindamellett, hogy czek által már előre ki volt jelölve legelső áldozatul.«

Széchenyi Kossuth ellensúlyozására Mosonban követté választatta magát. Saját mostoha fiai, Aladár és Ottó szervezték ellene az ellenzéket. Batthyány Lajos rájuk írt, hogy ne »bolondozzanak,« mire Széchenyit csaknem egyhangúlag követté választották.

BATTHYÁNY AZ ORSZÁG ELÉN.

Elérkeztünk az örökemlékü utolsó pozsonyi országgyűléshez, a melyet nov. 12-én a régi primási teremben magyar trónbeszéddel nyitott meg a király. Ezután egyhangúlag megválasztották István főherceget nádorrá, majd a válaszfelirati vita kezdődött. A konzervatív Somsich a maga javaslatát Kossuthéval szemben visszavonta s Széchenyi közvetítő indítványnyal lépett fel, de három szótöbbséggel a Kossuthé győzött.

Most már Széchenyi csak egyes módozatokat ajánlott, de egyetlen szótöbbséggel ismét Kossuth győzött. A válaszfelirati javaslat a főrendek elé került, a hol hat napi vita után a konzervatív többség leszavazta. E nagy vitában gróf Batthyány volt a vezérszónok. A főrendi táblán — írja Horváth Mihály — soha még egy tárgy sem vitattatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fényvel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, abszolút irányú kormánypolitika s annak legújabb kinövésai, az adminisztrátori rendszer s a horvátországi államcsiny tárgyaltnak. Mert világos volt, hogy ha e javaslatok keresztül mennek s a felirat, miként szerkesztve volt, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak lépnie a maga rendszerével a kormány-

ról, vagy ha ezt a kabinet ezen első, erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyűlés fog széteszlattatni.*

A kormány azonban a felirati javaslatot minden áron vissza akarta vettetni s a felsőházban legjobb szónokai léptek sorompóba Apponyi kancellár és az adminisztratori rendszer védelmére.

A hat napos vitában Teleki Lászlón kívül a legfényesebb sikerei Batthyáynak voltak, a ki beszédeinek meggyőző erejével, gondolatainak mélységével és tartalmasságával s nemes felfogásával általános figyelmet ébresztett.

Beszédei nyelviszempontból nem voltak kifogástalanok, bár Petricsevics Horváth Lázár szerkesztő volt a magyar nyelvmestere s titkára, Kuthy Lajos is neves író volt. Nem is a kerekded előadásra s a virágos nyelvezetre fektette ő a fősúlyt, hanem az elmék meggyőzésére.

Nagy szellemek előre látnak a jövőbe. Batthyány is sejtette a forradalom közelgő viharát, a midőn ezt mondta: »Még jóslattehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború elvek háborúja leend és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a statustudomány és a szónak férfiai, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandának Európának majd minden hadseregei; vajjon akkor is közönséges dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztria külpolitikája, ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő alkotmányos szabadság, hanem a törvényeink által száműzött korlátlan hatalom jelszava leend felírva? ... Kérdem, nem hasonló joggal kívánhatja-e a monarkia erősbik fele, hogy a kormány mind kül-, mind belpolitikájában egyaránt mellőzvé-

az abszolutizmus utolsó consequentiáit, az összes monarchiára nézve modifikálja ő is eljárását és dogmáját azon faktor nagyságához, melynek sem szimpátiái, sem érdekei nem egyeznek össze az abszolút rendszerrel? De ő ezt mindeddig nem tette !!!»

Hasonló bátor őszinteséggel beszélt az ősiségi törvény tárgyalásakor s a horvátok ügyében, a mikor azt ajánlotta, hogy ezek az országgyűlésen a holt latin nyelv helyett anyanyelvüket használhassák.

De tartsuk meg az időrendet. Mivel a főrendi többség visszautasította a válaszfeliratot, Kossuth a felirat letételét indítványozta s ezt keresztül is vitte, ama kijelentésével, hogy ő többé semmiféle felíratra nem szavaz. »Kimondottuk ítéletünket, azt vissza nem vonjuk, azt ki nem mondottá isten sem teheti«. Aztán a sérelmek tárgyalását indítványozta.

A párisi forradalom hírére azonban Kossuth újabb felirati javaslatot terjesztett a rendek elé, a melyet nagy lelkesedéssel elfogadtak s átküldtek a főrendiházhoz. A nádor a párisi és olaszországi forradalmak hatása alatt a tárgyalás elhalasztását kérte, a míg ő visszaérkezik Bécsből. Mire visszavert, a felíratot több lényeges ponttal egészítették ki s így terjesztették a főrendek elé.

A nádor ekkor maga javasolta a felírat elfogadását; a konzervatív többség szótlánul meghajolt a nádor kívánsága előtt s elhatározták, hogy vegyes küldöttség vigye a felíratot Bécsbe. Egy nappal a bécsi forradalom kitörése után márcz. 14-én, történt ez a nagy esemény.

Batthyány, mint az országos ellenzék vezére még az nap lelkes hangú körleveleket inzézett a vármegyék ellenzéki vezéreire, a melyben értesíti

őket e fontos eseményről s inti őket, hogy az egész országban a rend és nyugalom fentartására törekedjenek. »Ez volt, — írja Vukovics — utolsó közleménye ellenzéki főnökségének. Azontúl már a kormányrúdnál levő országlár rendeleteivel találkozunk hazafias felhívásaiban«.

A felirat elfogadása után nyomban elegyes ülést tartottak (a rendek és főrendek együttes ülése), a melyen a nádor vezetése alatt Bécsbe menendő küldöttség névsorát olvasták fel. A küldöttség összesen 13 főrendből és 59 alsóházi tagból állott.

Este a föllelkesült polgárság és ifjúság nagy-szerű fáklyászenével lepte meg Kossuthot, a ki Batthyányval a Zöldfa-fogadó erkélyén állott. Az ifjúság nevében Székely József üdvözölte, s Kossuth válaszában a jobbján álló Batthyányt, mint Magyarország első független miniszterelnökét mutatta be az ujjongó sokaságnak. Másnap, márcz. 15-én, tehát ugyanakkor, midőn a pesti ifjúság az ú. n. parapléforradalommal kivívta az ország tizenkét pontba foglalt kívánságát, a küldöttség gőzhajón ment Bécsbe s egy másik hajón mintegy 300 ifjú követte őket.

A bécsi nép roppant lelkesedéssel fogadta a küldöttséget, főképpen Kossuthot és Batthyányt. A nádor a Burgba sietett, a hol a király elnöklete alatt a dinasztia családi tanácsot tartott.

A magyar ifjúság szívszorongva leste a döntést. Éjjel egy órákor, mint Schlesinger Miksa írja,* türelmüket vesztve kardot rántottak s a Burg el

---

*) Aus Ungarn, von Max Schlesinger. II. kiadás, Berlin: 1850.

akartak vonulni. Szerencsére a vezetőknek sikerült őket e meggondolatlan lépésről lebeszélni.

Batthyány, Kossuth a Kärnthnerstrassen levő Károly főherczeg szállodában laktak s éjjelután két óraker hivatta őket a nádor és közölte velök, hogy megvan minden, ők lesznek a miniszterek. Reggel levelet írt Batthyánynak, a melyben a király felhatalmazása alapján megbizza őt a felelős magyar miniszterium megalakításával.

Ugyanczkor egy bécsi küldöttség jelent meg Kossuth előtt s felkérte, hogy tartson beszédet a márczius 13-án elesettek koporsói felett. Kossuth arra hivatkozva, hogy gyengén beszél németül s már délelőtt Pozsonyba kell indulniok, a megtsz-teltetés elöl kitért. Összetartásra buzdította a németeket, majd azt mondta, hogy a bukott rendszer uralma alatt az osztrák nép nem igen tudta kiismerni azokat, a kikben bizhatik s akiket tenyerén vihet a miniszteri székebe.

»Hazánkban azonban mi, a nyilvános élet folytán, ismerjük a jellemeket és azok irányelveit; pár órával ezelőtt megnyertük a beleegyezést egy felelős miniszteriumhoz és itt — ekkor Batthyányra mutatott — áll Magyarország miniszterelnöke. 11 óraker gőzhajón Pozsonyba megyünk, s még mielőtt kiköt-nénk, készen lesz a miniszteri lista, és ha isten ugy akarja, ez meg fog felelni nemzetünk kívánságának.*) Másnap már a lapok csakugyan közölték a miniszteri listát.

Új és történelmi jelentőségű fordulat állott be ezzel a nemzet életében. A miniszteri listán az ország

---

*) Max Schlesinger : Aus Ungarn. 13. l.

legkiválóbb neveit láthatta a nemzet. Ezek Batthyány Lajos, tárcza nélküli miniszterelnök, Szemere Bertalan belügy-, herczeg Esterházy Pál a király személye körüli, Kossuth Lajos pénzügy-, Mészáros Lázár hadügy-, Széchenyi István közmunkaügyi, báró Eötvös József közoktatásügyi, Klauzál Gábor földművelés- és kereskedelemügyi, Deák Ferencz igazságügyi miniszter.

Márcz. 23-án terjesztette elő Batthyány a képviselőházban ezt a miniszteri listát s a radikálisok Irányi emlékirata szerint, csak két nevet fogadtak morgással: Széchenyiét és Esterházyét; a lapok azonban ezek ellen se foglaltak állást. Mészáros Lázár és Irányi megegyeznek abban, hogy bármily nagy emberekből is állott ez az első miniszterium, együttes és egyöntetű működésre mégis képtelen volt, mert csaknem mindegyik más-más politikai irányt képviselt. Madarász József így jellemezte őket: Batthyány aristokrata Kubinszki, Kossuth Lajos demokrata közvetítő, Széchenyi István konzervatív pecsovis (?), azután Szemere, a központosító, a megyék ellensége, belügyér és Deák, a kit megrémítettek az események . . .

Ez a jellemzés ugyan túlhajtott, de azt a tényt ez is megerősíti, hogy Batthyány szerencsétlenül választotta meg miniszter társait, mert a kabinet szét húzó elemekből állott. Mészáros husz év óta nem volt az országban s csak a lapokból nyert némi tájékozást a magyarországi eseményekről.

A miniszterelnöknek szerinte is határozott véleménye volt — »s ez a hazára talán legüdvösebb s mivel eleinte Kossuthéval összeegyeztet: végzésbe is ment. Később, midőn a két heves és ingerlékeny jellem meg nem egyezett, a hazai ügy már úgy is

bonyolódni kezdett s midőn Batthyány lemondott, a haza végveszélye elé nézett».)

Mészáros szerint Batthyány azzal dicsekedett, hogy bármit mondjanak is róla, meg kell engedni, hogy jó minisztereket tudott választani. »Egyenkint véve—teszi hozzá Mészáros—bizonyára jól választott, de miniszteriumot alakítani nem tudott; mert bármily ildomos, eszes és becsületes emberekből is állott a miniszterium, mindazáltal egynek se volt határozott fellépése, s így, mivel nagyobbára heterogen elemekből állott, mindenünk volt, csak erős miniszteriumunk nem.«

Hasonlóan nyilatkozik az első miniszteriumról Irányi, a midőn így szól: »Rendes körülmények közt a Batthyány-kabinet, daczára a kissé szét-húzó elemekből való összeállításának, bizonyára tarthatta volna magát és megszilárdította volna az új intézményeket. De most, a belső lázongások és udvari intrikák idején egyenetlenség támadt közöttük; miközben előre akartak menni, hátra mentek, mert se kiindulási pontjuk, se végső céljük nem egyezett meg: Kossuth és Batthyány! Kossuth a népszerű eszméket és a tökéletes függetlenség vágyait képviselte; Batthyány a mérsékelt liberalizmus megtestesítője, a ki nem kevésbbé félt az Ausztriától való szakítástól, mint a nép boldogságának kockára tételétől; és a nemzet eme két vezére tényleg csakhamar összeütközésbe is került egymással.

Ez átmeneti kabinet hasznos lehetett volna egyidőre, de mindig tehetetlenségre volt kárhoztatva.«

---

*) Szokoly Viktor: Mészáros Lázár emlékiratai.

Batthyány is érezte azt, hogy Kossuth heves radikalizmusát korlátok közé kell szorítania, ha a nemzeti vívmányokat nem akarja kockáztatni, s ezért a nagy ideálok emberére a rideg számok, vagyis a pénzügyi tárcza vezetését bízta, bár a nádor a belügyi tárczát szánta neki. Azért vette magához Széchenyit, Deákot és Klauzált is, hogy Kossuthtal szemben többséget biztosíthasson magának a minisztertanácsban.

Széchenyi, a ki márcz. 14-én elkeseredve emegényos kiáltásban tört ki Naplójában : »Nous avons vendu le pays pour deux Louis« (Eladtuk a hazát két Lajosért ; Batthyányt és Kossuthot érti), hamar megvigasztalódott s így szól Naplójában : »Mit kell tennünk ? Istápolnunk kell Batthyányt és Kossuthot. Némuljon el minden gyűlölet, minden ellenszenv, minden személyes ambitio ! Gátolni nem fogom őket. Szolgálni fogok-e velök ? Az egészségi állapotomtól függ.«

Széchenyi ekkor már meg volt törve, kimerülve, de Batthyány nevében a haza hívta s ő engedelmeskedett ; miniszter lett a Batthyány-kabinetben.

Batthyány felterjesztette a miniszteri névsort, de a királyi válasz csaknem teljes ellentéte volt az előbbi leiratnak. Batthyány a Ház vegyes ülésén kijelentette, hogy e királyi válasz sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos Rendek méltányos várakozásainak meg nem felel. Arra kérte a nádort, hasson oda, hogy ő felségének ama kijelentése, a melyet első leiratában tett, hogy t. i. Magyarországnak független felelős miniszteriumot akar adni, mielőbb beváltassék, mert különben úgy a maga, mint minisztertársai nevében kijelenti, hogy állásukról leköszönnek.

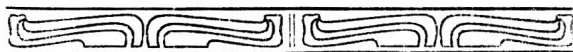
A nádor válaszában állását kötötte ahhoz, hogy a miniszterek előterjesztéseit keresztül viszi a királynál. Másnap Bécsbe sietett s márcz. 31-én meghozta az új királyi leiratot, a mely általános megelégedést keltett. Az országgyűlés két háza ezután gyorsan letárgyalta a korszakos jelentőségű 48-iki törvényeket, ápr. 10-én Ferdinánd király és az egész udvar Pozsonyba érkezett az utolsó rendi országgyűlés berekesztésére s az örök emlékű törvények szentesítésére. A rövid magyar trónbeszéd-ből, a melyet Batthyány adott a király ajkára, egy szebb és boldogabb kor képe tárul elénk. »Hiv magyar nemzetemnek szívemből kívánom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is.«

Lehetett-e ennél szebben kifejezni azt a nagy és önzetlen honszerelmet, a mely Batthyányt utolsó lehelletéig jellemzi s a magyar történelem legnagyobb alakjai közé emeli?

»Egy boldogított, háládatos nép környezi itt Fölséged királyi székét, szólt válaszában a nádor, s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk új alkotója lett.«

Valóban az is lett volna a jószívű, de gyöngye elméjű király, ha a kamarilla játékszerévé nem válik.

BATTHYÁNY KÜZDELME ES LEMONDÁSA.

A kormány Pestre tette át székhelyét s kezdetét vehette volna az alkotások korszaka, ha a nemzetiségek fészkelődése, a bujtogatás, az udvari pártármánykodása meg nem nehezíti a kormány helyzetét.

Az új rend, a közbéke és nyugalom megszilárdítása érdekében Batthyány márczius 17-én I. sz. alkott s a törvényhatóságokhoz intézett rendeletében úgy intézkedett, hogy a főbb és népesebb helyeken nemzetőrsereget (nemzeti gárdát) alakítsanak.* Április 22-én pedig elrendelte, hogy a mennyiben az országnak a nemzeti huszár őrseregre is szüksége leend, a jelentkezők abba besoroztathatják magukat, megjegyezvén, hogy a vezényleti nyelv a magyar leend ugyan, de a beoktatásnál (kiképzésnél) az illetők anyanyelve fog használtatni.

A nemzetőrség országos szervezésén kívül a nemzeti kormány legsürgősebb teendője volt a törvényhatóságok ujjszervezése, a főispáni helytartók elmozdítása, a főispánságok régi hatásköreinek visszaállítása, a főispánok kinevezése s ezzel a főrendi táblán a többség biztosítása, a választáskerületek megalakítása s a választók összeírása

---

*) Lehoczky Tivadar: Beregmegye és a munkácsvár 1848—49-ben 8—16 l.

hogy az új népképviselési országgyűlést már július havában összehívhassák.

A miniszterek kitűnő erőket választottak államtitkároknak és osztályfőnököknek, a kik roppant tevékenységet fejtettek ki, hogy az új rend minél gyorsabban meggyökerezzen a nép szívében. Batthyáynak Jászai Pál történetíró volt az államtitkára.

Kossuth is lázasan működött s oly nagyszerű pénzügyi programot dolgozott ki, hogy Duschek elragadtatásában így kiáltott fel Pulszky előtt:

— Csak öt évig legyünk kormányon s paradicsom lesz az ország.

— Mit beszél öt évről — felelte rosszkedvűen Pulszky, örüljünk, ha egy év múlva még nem vagyunk felakasztva.

Ez a baljóslatú megjegyzés nem is volt alap nélküli, mert a bécsi kormány s főleg Latour, mindent elkövetett a szakadás előidézésére. A pénzügyet, hadügyet ki akarta venni a nemzeti kormány kezéből s azt szerette volna, hogy 200 millió forint államadósságot vállaljon el a nemzet. A kijátszott bécsi nép május 13-án lázongani kezdett, május 15-én Ferdinánd király Innsbruckba menekült.

Batthyány sürgette herczeg Eszterházyt, az öreg diplomatát, hogy kövesse Innsbruckba a királyt s beszélje rá, hogy jöjjön hű magyarjai közé Budára; de e tervet is meghiúsította a kamarilla.

Jellasics fenyegető fellépése, a rácok, oláhok, szászok, tótok lázongása egyre vészesebb jelleget öltött s május 18-án Szemere belügyminiszter emeleti levelet intézte a vármegyékhez: »A legujabb események félelmes rohanással követvén és váltván fel egymást, elkerülhetetlenül szükségessé teszik,

hogy az országgyűlés még f. é. július elején összehívassék. Ennélfogva önöket (a megye egyetemét) sietek emlékeztetni mindazon munkálat gyors megtételére, mi az 1848. V. t.-czikkhez képest megkívánatik arra, hogy a választók annak rendje szerint összeiratván, a képviselők választása a kitűzendő időre törvényesen és kellőleg végrehajtsák.»

E rendelet folytán már június havában ország-szerte megejtették a képviselőválasztásokat.

Május 19-én a kormány a *Hazafiakhoz* kiáltványt intézett, a melyben tudatta a nemzettel, hogy a király váratlanul elhagyva Bécset, Innsbruck felé vette útját. Ezt azért siet a hazafiak tudomására hozni, hogy álhírek izgatásokra, vagy nyugtalanságra alkalmat ne szolgáltatassanak. Sajnálkozását fejezte ki a kormány, hogy a király hű magyarjai közé nem jött, s utasította herczeg Eszterházy Pált, hogy a királyt azonnal kövesse s törvénytörő állásában magas személye mellett maradjon.

A kiáltvány felszólítja a hon polgárait, hogy a hirdetett önkéntes seregnek kiállítását haladéktalanul segítsék elő, a veszélyeztetett haza oltárára áldozatul tegyék vagyonuknak valamely részét s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik — kölcsönképen pénzt vagy egyéb vagyont, mit pénzzé lehet tenni.

Mészáros hadügyminiszter csak májusban jöhetett haza Olaszországból. Addig Batthyány helyettesítette. Ő rendelte el a tíz első honvédszázalaj felállítását s így a honvéd név dicsősége az ő nevéhez fűződik. Általában a haderő szervezése s harcképessége tétele körül Batthyány halhatatlan érdemeket szerzett.

»Mindketten — írja Mészáros (t. i. Kossuth és Batthyány) — szerették volna honuk függetlenségét biztosítani ; Batthyány Ausztriával összhangzásban és békességben, Kossuth meg ellene és nélküle is, ha kell.« Batthyány tehát ekkor még nem is sejtette, hogy az általa felállított s Ferdinánd király jóváhagyásával alakított tíz első honvéd zászlóalj magvát fogja képezni annak a kétszázezernyi honvédseregnek, a mely hazánk függetlenségi harcát dicsően megvívta.

Az ő törvénytisztelő lelke nem akarta hinni, hogy a nemzetiségek lázadását az udvari párt vezeti, a mely szoros összeköttetésben van az árulóc Jellasicschsal is.

A tíz honvédzászlóaljba ő nevezte ki a tiszteket Ivánka Imrét, aki a prágai forradalom elnyomásában Windischgrätz herczeg táborában részt vett, a 2-dik zászlóaljhoz kapitánynya nevezte ki. Jelentkezett a pesti haditanácsnál, a hol báró Baldács értesítette, hogy nem megy zászlóaljához, hanem jelentkezék gróf Batthyány miniszterelnöknél, kihez mint elnöki titkár van rendelve.

Július elsején jelentkezett Batthyánynál. A mir a fogadó-terembe lépett, ott találta Térey Ignác és Stankó főhadnagyot, a ki ideiglenesen helyét töltötte be, majd Jászai államtitkár, Martiani és Széth ezredesek jöttek ; az előbbi a hadi felszerelést, az utóbb az ujonczozást vezette. Élénk vita támadt közöttük a felett, hogy nincs elég ló, fegyver és gyutacs, ma az egyik ezredes azt vitatta, hogy a honvédség csak granátos mértékkel (hat lábnyi) szálas, szemberek oszthatók be s ezeket kiválogatni nem könnyű, a kisebb termetű önkéntesek pedig a szemberekbe osztandók be.

A vita heves lett — írja Ivánka*) — egyszerre megnyílt az ajtó jobbkézről s a hálószoza még sötét fenekén barna, görög szabású köpenyben, előttem áll Sokrates és komoly hangon kérdi: »Mit vitatkoznak az urak oly hangosan?« Ösmertem ugyan Batthyányt Pozsonyból, de ennél meglepőbb, méltóságosabb és bizalmat gerjesztőbb benyomást sem azelőtt, sem azután soha többé nem tapasztaltam.

Ivánka Batthyány kérdésére elmondta, hogy Martiani ezredes szerint nincs elég fegyver a 10.000 honvéd felszerelésére, a nemzetőröknek sem képes fegyvert adni; az pedig nem lehet, mert fegyvert Lüthchen és Angolországban lehet kapni eleget, csak rendelni kell. Batthyány nyugodtan végighallgatta az ifjú Ivánkát, a kit Mészáros igazi hadvezéri tehetségnek emlékirataiban, aztán csak ennyit kérdezett:

— Ön Ivánka?

Az igenlő válasza pedig így szólt:

— Majd később fog minderről velem beszélni.

Azzal visszavonult szobájába, az ezredesek rövid jelentéseket tettek neki, aztán Ivánka ment be. Még egyszer elmondatta magának Ivánka kifogásait, majd így szólt:

— Egy órákor minisztertanács lesz, három órákor jöjjön hozzám.

Aztán levelet adott át neki Kossuthhoz.

— Előzetesen értesítettem a pénzügyminisztert, menjen hozzá s adjon neki felvilágosítást.

Ivánka tehát elment Kossuthhoz, a ki sok mindent kérdezett tőle, végül így szólt: Pénz van és lesz, de ember, de ember, kit bízunk meg?

*) Ivánka Imre: Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848. június végétől október végéig.

— Az Augustin-féle lapos-gyutacsok — felelt Ivánka — részint Bécsujhely mellett készülnek részint az onnon szállított anyagokból a csapato készítik, hengeralku gyutacsgyár csak egy van Prágában. Egy embert tudok — a győri honvéd zászlóaljhoz századosnak van kinevezve — ő tanul katona és chemikus ; neve Görgei Arthur ; ez lenne a feladat eme részével megbizandó.

Görgeit gróf Batthyány nevezte ki századosnak az 5-ik zászlóaljhoz, Kossuth figyelmét pedig Ivánka hívta fel rá, a kivel együtt szolgált a tullni utász zászlóaljban.

A míg Batthyány a honvédek felszerelésével foglalkozott, megejtették a választásokat. Őt két kerületben is egyhangulag megválasztották s a nemzetgyűlést július 2-án, a pesti Redoutetermében megnyitották.

Ekkor már a Délvidék vérben, lángban állt, a gyöngye lelkü király által bánná és altábornagygyá kinevezett Jellasich pedig nagy sereggel készült átlépni a Drávát. Batthyány több királyi kéziratot eszközölt ki a pártütő ellen, de a bán se a királynak se a magyar kormánynak nem engedelmeskedett, hanem csakis az udvari párt utasításainak.

Batthyány hol Innsbruckba, hol Schönbrunnba volt kénytelen menni. Mikor az országgyűlés összeült — írja Ivánka — még inkább el volt foglalva : néhány heti szolgálat után facsimilét csináltatott aláírásáról s a kapitánytól lefelé való kinevezések és egyszerű adminisztracionális kiadványok aláírását reá bízta. Néha alig tudott időt szakítani a jelentések elfogadására.

Batthyány rábirta a királyt, hogy Jellasichot maga elé rendelje Innsbruckba. A bán azonban

nem jelent meg, s ekkor Batthyány kieszközölte, hogy a király kiáltványt bocsásson ki a bán ellen s őt lázadónak nevezze, törvényen kívül helyezze.

A belzavarok nőttön-nőttek. Kossuth indítványára a Ház július 11-én egyhangulag, nagy lelkesedéssel kétszázezer katonát szavazott meg a haza megmentésére, Batthyány és Deák pedig az összkormány nevében Bécsbe ment, hogy hadparancsot eszközöljön ki a királytól, a melyben elrendelné, hogy a Magyarországon táborozó rendes katonaság ugyanolyan hűséggel harczoljon a lázadók ellen, mint a magyar czredék Olaszországban; tiltsa meg továbbá Jellasichnak, hogy az országot megtámadja s parancsolja meg a horvátoknak, hogy tegyék le a fegyvert.

De a kamarilla most már levethette álarczát: Radetzky győzött Olaszországban s nyíltan fordulhatott a nemzet ellen.

A hadparancs helyett kegyes hangú leiratot intéztetett a gyöngye királylyal Jellasichhoz, a melyben visszahelyezi őt előbbi rangjába és méltóságába s elvárja tőle, hogy mindig csak az összmonarchia javára, Magyarország koronája egységének fentartására és a magyar társországek viszonyainak sikeres megoldására fog törekedni.

Lesújtó válasz volt ez a magyar kormány kérelmére, és rendkívül megrendítette Batthyányt. Bár el lehetett volna rá készülve; mert a midőn a király minden méltóságától megfosztotta Jellasichot, a bécsi rendes katonai helyőrség tüntetően nagy fáklyásmenetet rendezett tiszteletére.

Reaktióként — írja Mészáros — a bécsi magyar nemes királyi testőresapat az akkor ott levő magyar

miniszterelnöknek is tisztelgett egygyel, mely azonban az előbbenihez képest igen szerény szerepet játszott, hamar kialudván Bécs város szabadelvűsége...

Eközben az országgyűlésen is oly határozatot fogadtak el, a mely csak Batthyány helyzetét súlyosbította. A frankfurti országgyűlés, a melyre Batthyány Szalay Lászlót, a történetírót küldte ki, a német egység (Bundesstaat) fölött tanácskozott. Bécsben aug. 16-án felvették a német birodalmi szint s másnap már letépték, a mi surlódásokra adott okot Bécsben, Frankfurtban és amit szóvá tett az ellenzék a magyar országgyűlésen is. Teleki, a Madarászok (József és László), Perczel és Nyári dörögtek Bécs ellen s ez utóbbi kijelentette, hogyha Ausztria a német szövetség ellen nyilatkoznék, vagy azt megtámadni akarná, Magyarországtól soha, de soha segítséget ne várjon.

Az ülésen a miniszterek közül csak Széchenyi és Mészáros volt jelen. Mészáros odafordult Széchenyire, de alig mondta ki, hogy ezt hallgatással túrni nem lehet, Pázmándy Dénes elnök a felszólalásra időt se engedve, a határozatot az ellenzék szellemében elfogadottnak jelentette ki. »Ez volt Ausztriának — írja Mészáros — első okirata és hivatalos vádpontja a magyar nemzet ellen arra nézve, hogy tökéletes elválást merényel, mit később a császár októberi mnifesztumában elő is hozott.«

Batthyány humánus gondolkozására, felvilágosodására s melegen érző szívére szép világot vet az, hogy midőn az országgyűlésen a botbüntetés eltörlését indítványozták s azt Mészáros makacsul ellenezte, Batthyány nyílt ülésen hozzá ment s felkérte, hogy engedjen. Így aztán Mészáros is bele-

egyezett a katonaságnál a botbüntetés eltörlésébe.

A Jellasichhoz intézett kegyes királyi kézirat után az országgyűlés nagy küldöttsége ment a király elé, hogy a szakítást nemzet és trón között megakadályozza; de a király válasza kitérő volt s a küldöttség kalapján forradalmi piros tollal, a hajón vörös zászlóval tért vissza.

A szelid lelkű Batthyány irtózott a vérontástól s lemondott a miniszterelnökségről, de azzal a tervvel, hogy kevésbbé harcias szellemű kabinetet alakít, a mely nem viszi kenyértörésre a dolgot. A nádor meg is bízta az új miniszteri lista összeállításával, de ez nem nyert megerősítést; a királyi leirat azonban meghagyta neki, hogy vezesse tovább az ország ügyeit.

Batthyány nem akart maradni. »Ő itt — úgy mond — két lehetetlenség közé van állítva... Mert ha már életét, existenciáját kénytelen egy nemzet védeni s azon utolsó végletre jutott, hogy már nincs többé semmi reménysugara: akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy a loyális némi tekintetben akadálylós is válhatik. Ugyanazért felszólítom a t. Házat, vegye komolyan fontolóra, ha vajjon nem érkezett-e már meg azon végpercz, melyben a nemzet azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorult, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles többé tekintetben tartani.«

Az egész Ház mély megilletődéssel hallgatta ez őszinte, egyenes beszédet, melyben az annyira loyális Batthyány nyíltan feltárta a haza vigasztalan helyzetét.

Kossuth ismételt kérésére azonban mégis meg-

maradt állásában s kijelentette, hogy mindent el fog követni, hogy Jellasich többé egy tapodtat se nyerjen hazánk földjéből; »ha azonban nem lennék szerencsés őt visszavonulásra kényszeríteni, akkor kényszeríteni fogom, hogy ontsa a magyar vérét s én Pestet védeni fogom.«

De nemcsak a bán betörése, hanem a délvidéki lázadás is roppant gondot okozott Batthyáynak. Perczel Mór Bechtold altábornagyot a Házban árulással vádolta. Batthyány titkárát, Ivánkát küldte le nyílt parancscsal Bechtoldhoz. Ez kinyitott egy ládát, egy csomag levelet nyújtott át neki s felkérte, hogy olvassa el. Jellasichtól, Philippovicstől, Czobeltől és Mayerhoffertől való levelek voltak azok, a mikben katonai becsületére hivatkozva, szemrehányást tesznek neki, hogy nem is magyar születésű s mégis az osztrák hadsereg és a császár ellen harczol. Majd azt mondta, hogy megígérte a miniszterelnöknek, hogy hű szolgálatot tesz az országnak; ő külföldi; állását, mindenét a császárnak köszöni, kétszínű játékot űzni folytatni nem képes, menjen fel tehát a miniszteriumhoz s jelentse ki, hogy két hétig itt marad, küldjenek valakit felváltására, mert ő tovább nem szolgálhat.

Ivánka váltott lovakkal jött Pestre s a minisztertanácsban részletes jelentést tett. Nagy volt a konsternáció... »A minisztertanács — írja Ivánka — a legerélyesebb fellépésre határozta e magát.«

Ezalatt Jellasich átlépte a Drávát. A nádor elébe ment. De a bán tisztikara erővel visszatartotta, hogy a Kisfaludy gőzösre menjen. Id. Szőgyény Marich László volt alkanczellár (berlini nagy

követünk atyja), mint nemzetőri őrnagy, Csoóron találkozott *) Mennsdorf ezredessel, a ki a nádornak Bécsből azt a parancsot hozta, hogy Jellasicshal minden összeütközést kerüljön. A nádort, a ki ekkor már Bécsbe indult, hogy végkép eltávozzék az országból, az ezredes csak Fejérvárott érte utól. Szögyény szeptember 26-án találkozott Orczy Lajos és Almássy Dénes nemzetőrökkel, a kik azt mondták, hogy Jellasicsh pár nap múlva Fejérváron lesz. Másnap bement Fejérvára; a püspöki residenciában volt a főhadiszállás. Ott találta Károlyi Györgyöt és Orczy Lajost, meg régi barátját, Kiss Ernőt, a kitől megkérdezte, hogy nem lett-e még tábornok?

— Csak Kufsteinba ne küldjenek — felelte Kiss Ernő.

Szögyény eltávozott, Zichy Ödön gróf hazakísérte. Jó barátok voltak, még a Theréziánumból ismerték egymást s a volt alkanczellár és a fejérmegyei adminisztrátor most mint nemzetőri kapitányok találkoztak, bár actióba nem léptek, mert századaikat sohase mozgósították. Zichy alig várta Jellasicht — írja Szögyény, — mert Messiásnak tekintette, ki — mint mondá — a jelenlegi prókátor kormánytól szabadítandja meg az országot. »Én határozottan kárhoztattam ezen nézetét s figyelmeztettem az elmaradhatatlan következményekre.«

Tudvalevő, hogy a jámbor Ferdinánd király német nyelvű leiratot intézett Batthyányhoz, hogy a vérontás elkerülésére gróf Lamberg Ferencz al-

*) Szögyény Marich Géza Szögyény Marich László emléke.

tábornagyot bízta meg az összes magyarországi hadak főparancsnokságával. »Bizom önben — mondja a törvénytelen királyi leirat vége, hogy jószándéku rendeleteimet minden erejéből gyámolítandja.« Gróf Lamberg magyar származású, fejedelmi nagybirtokos, lovagias jellemű s nemes érzésű katona volt, bár a dolgok új rendje nem is volt inyére.

Batthyány meglelégedéssel fogadta küldetését, a melyet szerinte a jó génusz eszközölt ki számunkra.

Elérte utazott tehát, de elkerülték egymást. Szögyény megírja, hogy szeptember 29-én délelőtt négylovas hintón jött Batthyány. Ő hozzá sietett, intett a kocsisnak, hogy álljon meg s felkérte a miniszterelnököt, hogy beszéljen valamit az eseményekről, mert már napok óta nem olvasott ujságot.

Batthyány — írja Szögyény — a legnagyobb szivességgel közlött mindent s zsebéből elővéve iratait, azok tartalmát nekem felolvasta. Majd elmondta Batthyány, hogy Fejervárról jön, hol Jellasicht megkérte, hogyha seregével a fővárosba jön, annak ártatlan lakosságát kímélje, — mert ugymond — meg vagyok győződve, hogy katonáink az első lövésre szét fognak futni s futamodásukban senki fel nem tartóztatja őket. Most pedig megyek megkérni ő felségét, hogy az ártatlanokat a bűnösökért szenvedni ne engedje. Majd németül folytatta: Hisz ön emlékezni fog a legutóbbi pozsonyi országgyűlésre, a melynek tagjai közt már sok kivetni való volt, s mégis biztosíthatom önt, hogy ezek valóságos római szenátorok voltak a mostani pesti országgyűlésen együtt lévőkhöz képest. Ha ezek közül egy tuczatnak a fejét lába elé nem vetjük,

addig ebben az országban nem lesz rend és nyugalom.*)

Majd elbeszélte, hogy előtte való napon a sukorói templomban haditanácsot tartott, melyen Móga tábornok úgy nyilatkozott, hogy ő seregével a bánt megtámadni nem fogja, de ha a bán támad, azon lesz, hogy visszaverje. Ez ellen hevesen kikelt Perczel Mór, mire Móga a földre dobta kardját s kijelentette, hogy egy lépést se tesz előre, míg a felség parancsát a bánnal nem tudatják. E megállapodással Batthyány nagyon meg volt elégedve. Mészáros emlékirata szerint Móga Batthyány békítő közbelépésére ismét felkötötte kardját s kijelentette, hogy harcolni fog. Batthyány éppen vacsorához akart ülni Sukorón, midőn egy futár meg hozta neki Lamberg gróf meggyilkolása hírért, »mit nekem Batthyány — folytatja Szögyény — elszomorodva beszélt el, hozzátevén, hogy ő reá — Batthyányra — hasonló sors vár, mert a nép az ő hazafiságában se bízik már.«

Majd felolvasta neki azt a legfelsőbb kéziratot, mely felszólítja, hogy addig, míg Vay Miklós új miniszteriumot alkot, gondoskodjék a közügyek viteléről és a rend fentartásáról, mit azonban Lamberg gyászese után már lehetetlennek tartott.

Ő most már teljesen vissza fog vonulni, mandátumát is leteszi s felolvasta a képviselőház elnökéhez intézett lemondólevelét. Ismeretes, hogy a képviselőház tiltakozott Lamberg törvénytelen kinevezése ellen s Balogh Jánost küldte ki elfogatására.

A véres népitélet azonban mindenkit meg-

---

*) E nyilatkozatot, mely csak a törpe minoritásra vonatkozhatott, hitelesnek vehetjük, mert Szögyény azt állítja, hogy nyomban lejegyezte.

döböntett; Kossuth levelében szinte esengve kérte Batthyányt, hogy ne hagyja kormány nélkül el-
árvult és minden oldalról árulással és pártütéssel
körülvett hazánkat.

Azon ponton állunk — írja tovább, — hogy
egyedül elnök gróf úr tarthatja meg a hazát a
legalitás terén. Elnök gróf úr a márcziusi diadal
főhőse. Mi hisszük erősen és bízunk erősen elnök
gróf úr hazája iránti szeretetének őszinteségében,
hogy a százados iga után még szabadon lélegzeni
is alig megtanult nemzetet veszni nem hagyandja.

Batthyány azonban lemondott a most már csak
névleges kormányelnökségről s mandátumáról is.

Bármiként ítéljenek is rólam, — végzi lemondó
levelét — legyenek önök uraim meggyőződve, hogy
akár soraikban mint képviselő, akár polgár leszek,
mindig küzdeni látandnak Magyarország jogaiért
és a törvények szentségeért és soha nyugodni mind-
addig, míg hazánk földét ellenség szentteleníti jelen-
létével, s míg van törvény, mely teljes végrehajtást
nem nyert, akár felülről, akár alulról jőjjön a for-
radalom.

A király elfogadta Batthyány lemondását,
Récsey Ádámot nevezte ki ellenjegyzés nélkül
miniszterelnökké, Jellasicot pedig teljhatalmú kir.
biztossá és fő hadi parancsnokká.

A pákozdi csata azonban kissé lelohasztotta
a bán fenhéjazó gőgjét s a fegyverszünetet fel-
használva, Bécsbe illant.

Batthyány külföldre akart menni, Zsedényi
útján útlevelet kért s okt. 5-én Sopronban időző
családjához ment. Itt felkereste őt Ivánka, el-
mondta neki, hogy Csányi tudatta vele alezredessé
való kinevezését és azt a parancsot, hogy Teodorovics

tábornok vezetése alatt a horvát sereg legrendetlenebb része a Hanságon át Horvátországba rendeltetvén, ő induljon tüstént Szombathelyre, ott találja Vidos őrnagyot, vele egyetértve szedje össze a haderőt s iparkodjék előbb Zágrábba jutni, mint Teodorovics. Gróf Batthyány helyeselte az eszmét s kijelentette, hogy ő is készül részt venni az expedícióban.

Batthyány valóban el is ment Ikervárra, jól fölfegyverezte jobbágysait s mint köznemzetőr csatlakozott Vidoshoz. Görgői István megírja, hogy egy nap Arthur bátyja belovagolt Parendorfba s ott találkozott volt főnökével, kinél rövid ideig Pesten, Ivánka Imrével együtt, katonai titkár szolgálatot végzett: gróf Batthyány Lajos leköszönt miniszterelnökkel, a ki közvitézi egyenruhában volt. Görgői csodálkozására Batthyány ezt mondta:

— Itt legalább oly helyet pótolok, hol sikerrel teljesíthetem kötelességemet.

A végzet azonban itt is üldözte őt, lováról lecsett, karját törte s hetekig kellett feküdnie.

Az nap, midőn köznemzetőr lett, Bécsben újabb forradalom tört ki s hazánk legnagyobb ellenségét, Latour hadügyminisztert, lámpavasra akasztották. Jellemző, hogy a bécsi aulikusok Latour haláláért is Batthyányt okolták. Egy névtelen német könyv, a melyet bizonyára magyar ember írt, mert nagy alapossággal és helyes ítélettel szól a szabadságharcz eseményeiről, ez abszurd vádról így nyilatkozik: »Gróf Batthyány kereste Bécsben a bátorszívű demokratikus párt rokonszenvét. De az hazugság, ha azt állítják, hogy az ő pénze és befolyása okozta gróf Latour halálát ;

oly hazugság, melyet senki sem hisz, senki sem hihet, a ki Batthyányt ismerte.♦

És ha őt Latourra tett megjegyzéseért végezték ki, úgy ezeket, sőt milliókat kellett volna ezért vérpadra hurczolni, mert ez ember (Latour) halála felől, a ki oly hitvány és kétszínű szerepet játszott, csak egy vélemény volt az egész országban.

»Mondják, hogy gróf Batthyány a forradalmat képviselte. Ki kényszerítette arra? Az osztrák kormány, a ki a lázadó bán által példát adott a forradalomra s a gróf elől a loyális kiegyenlítésnek minden útját elvágta. Az utálat, a melyet gróf Batthyány Lamberg meggyilkolásakor érzett, eléggé bizonyítja, hogy mily kevésbé volt eszében, hogy Latourt a nép dühének áldozatul vesse. Hogy Magyarország legdühösebb és legravaszabb ellenségének halálától jót remélt, az természetes. Mit mondott volna az osztrák kormány, ha Batthyány vagy Kossuth haláláról értesül?...«*)

A bécsi forradalmat Windischgrätz leverte, Latourért sok embert felakasztatott, aztán betört Magyarországba.

Batthyány, a ki a békepárt sürgetésére ismét képviselővé választatta magát, megjelent az országgyűlésen. A veszély tetőpontját érte. Kossuth a parendorfi táborból Ivánka Imrét parlamentaireként küldte a hetzendorfi kastélyba Windischgrätzhez.

— Sagen sie Ihren Mandataren, mit Rebellen unterhadle ich nicht — e válaszzal bocsátotta el a herczeg.

A moóri csatavesztés után nagy fejetlenség

*) Zur Geschichte des ung. Freiheitskampfes. Lipse. 1831. 51. K. 73. l.

támadt Pesten. Batthyány azt indítványozta, hogy az országgyűlés az utolsó perczig maradjon Pesten, a kormány azonban haladéktalanul induljon Debreczenbe. Majd elhatározták, hogy országgyűlési küldöttség menjen a herczeghez fegyverszünet kieszközlésére. A küldöttségbe Batthyányt, Majláth Györgyöt és Antalt, Lonovics József érseket és Deák Ferenczet választották be. Perényi Gábor azt indítványozta, hogy bizonyos okból kiméljék Batthyányt. (Windischgrätz nagy ellensége volt.)

»Magamért — felelte Batthyány — nem félek, ha *fejemmel is kellene játszanom*, ha azzal hazámnak hasznot tehetnék, kész vagyok elmenni.«

A küldöttség jan. 3-án érkezett Bicskére, a herczeg főhadiszállására. Gróf Majláth Antal előre ment a tábornagyhoz, hogy a küldöttség elfogadását kieszközölje.

A herczeg kijelentette, hogy Batthyányt nem fogadja, hanem az Pesten várja betovábbi parancsait.

A csonka küldöttség, a mely eredménytelen eljárásáról részletes jelentést küldött Debreczenbe, Windischgrätz elé járult és Majláth György adta elő az országgyűlés kérését. A gőgös herczeg kijelentette, hogy az országgyűlést el nem ismeri, mert azt ő felsége feloszlatta. Fegyvernyugvásról szó sem lehet, csupán feltétlen meghódolásról. A katonaság tegye le a fegyvert, esküdjék hűséget a császárnak, az elfoglalt várakat pedig adják át.

Deák jóslata tehát, hogy »sikert nem remélek«, beteljesült. Batthyányt újabb fájdalmas csalódás érte. Eddig még mindig volt egy szikra remény a kibékülésre, a herczeg fennhéjázó válasza ezt is semmivé tette. Kitérhetett volna Windischgrätz

elől, de lelkiismerete nyugodt volt, nem félt s egyenesen Pestre jött.

Ki hitte volna még akkor, hogy napjai meg vannak számlálva?! Ki hitte volna, hogy ama dervis jóslata, a kivel 1844-ben együtt jött haza a bécsi hajón, oly szomorú valóra fog válni?! Ez a dervis, egy galambősz fűrtű aggastyán, a török nagykövettel, Gül Baba budai sírjához zarándokolt.

Batthyány, a ki bejárta a Keletet, török szokás szerint üdvözölte az öreget s felkérte, hogy mondjon jövődöt neki. A dervis kezébe fogta a daliás gróf tenyerét, hosszan és mereven nézett rá s ujjaival ötöt mutatott.

— Csak öt évig élnék még? — szóló mosolyogva a gróf — ez egy kissé kevés; hiszen még fiam sincs, pedig én nem akarok meghalni addig, míg fiam nem lesz. (*).

Batthyányné, a ki szintén vele volt, önkénytelenül összeborzadt, a mikor a dervis rémült arczát látta, hanem férje vidám kacagása őt is megnyugtatta.

Három év múlva fia született Batthyáynak s öt év múlva rettenetes módon teljesült be az ősz dervis babonás jóslata.

*) Volt egy Ákos nevű fiacskája, a ki azonban három éves korában meghalt; épp azért ment utazni, hogy gyászoló apai szíve megvigasztalódjék.

BATTHYÁNYT ELFOGJÁK.

Windischgrätz bevonult Pestre s megkezdődött a rémuralom. A kivégzések ekkor nem az Újépületben, hanem a budai József-laktanyában történtek. Borzalmas képeket fest erről Barsi József bicskei lelkész »Utazás ismeretlen állomás felé« című rendkívül becses munkájában.

A korlátlan hatalommal felruházott aulikus herczeg gyűlölte a népjogokért küzdő Batthyányt s most elérkezettnek látta az időt, hogy boszúját kitöltse rajta.

»Vigilate et orate, ne fuga vestra sit in Sabbato, aut hieme!« Így kezdi Bártfay László, a gróf Károlyi család bizalmas embere és ügyésze, ama nagybecsű naplójegyzeteit, a melyeket a herczeg bevonulása napján kezd s melyek egy töredéke mindmáig a család birtokában van, a többi pedig a Nemzeti Múzeum kéziratárában.

E napló részletesen leírja gróf Batthyány Lajosnak a Károlyi palotában történt elfogatását. Ez érdekes feljegyzéseket először Éhle Gábor közli »A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája« című könyvében, kiegészítve e fontos adatokat az akkor még élő (1897.) gróf Károlyi György özvegyének, Zichy Karolina grófnőnek, mint szemtanúnak, korhű visszaemlékezéseivel.

Jan. 5-én délben már dragonyosok álltak meg

az egyetemterti Károlyi palota előtt. Jellasich szállásmestere hívatta Bártfayt és szállást követelt a bán számára.

Megmutatta neki a kertre néző szobákat, de ő az utcza nagy lakosztályt kívánta s megjegyezte hogy »Se. Exczellenz wünscht auch die Kost zu haben.«

Károlyiné ezt azzal egészítette ki, hogy a város más palotát jelölt ki Jellasich számára, de a bán azt felelte: »Ich will im Palais Károlyi Wohnung nehmen.« A kapu előtt szitkozódott a vezérkar főnöke: »Na, ihr niederträchtigen Lumpen, Rebellen, Kossuthianer, da sind wir! Wir werden schon Ordnung machen, ich werde euch schon ausmerzen.«

A palotában a bán hadsegéde, Casetti, 20 személyre, majd 35-re ebédet rendelt, de tényleg csak 16-an ettek az asztalnál.

A következő napokban 40—50 volt a teritékek száma s január 7-én meghagyták, hogy »a pezsgő se hiányozzék és a szerezsánok is kapjanak enni«.

Gróf Károlyiné szerint, a míg a bán a palotában lakott, minden lépcsőn, folyosón és kijáraton két-két szerezsán feküdt, a nagy kapu alatt pedig harmincz darab. Ha a családtagok ki akartak menni, e veres köpenyes, utálatos alakoktól kellett engedélyt kérniök s át kellett rajtok lépniök, mert nem volt annyi tisztesség bennök, hogy felálljanak.

Január 6-án a palotában fogták el gróf Szápáry Antalt s 40 szuronyos katona közt vitték vizsgálati fogságba. A grófot azért fogták el, mert a mikor a palota vendége volt, szobájából a bejáró tiszteket kiutasította, gróf Pálffy Móríczt pedig, a napló szerint, kidobta.

Gróf Batthyány Lajos elfogatását eddig az

összes történeti adatok január 13-ára teszik. A napló szerint azonban az elfogatás január 9-én este történt. Bártfay a szomorú eseményt, az izgatottság hatása alatt, csak néhány szóban írja le. A grófné azonban részletesen közölte Éble Gáborral e gyászos emlékü est lefolyását.

Windischgrätz herczeg, midőn az országgyűlés küldöttsége felkereste őt Bicskén s kijelentette, hogy Batthyányt nem fogadja, ama nagyképű enuntiatioja után, hogy lázadókkal nem alkuszik, megizente Batthyánynak, hogy *Pesten várja be feleletét*.

A gróf nem is álmodta, hogy milyen borzasztó feleletre készül a herczeg. Nyugodtan jött Pestre és sógorához, a Károlyi-palotába szállott. Egy osztrák tiszt, ki régebben személyes barátja volt s nem bízott Windischgrätzban, önként kínálta fel neki a menekülést. Azt izente Batthyánynak, hogy általa kitűzött helyen várni fog reá, saját lovait ajánlja fel s maga vezeti biztos helyre, a honnan könnyű lesz a menekvés.

Batthyány azonban nem akarta hinni, hogy bármi baja is lehessen, mert ő mindvégig törvényes alapon állott, rendeleteit István főherczeg nádor ellenjegyezte s ezért egykori bajtársa ajánlatát nem fogadta el.

A végzetes estén a Károlyi-család asztalánál éppen vacsoránál ült. Ott voltak az asztalnál gróf Károlyi György és neje, gróf Károlyi István, báró Orczy Lajos, Almásy György és Festetich Géza grófok. Batthyány épp a herczeg táborában történeteket beszélt a társaságnak, a mikor a folyosón kardcsörtetés hallatszott s a komornyik ijedt képpel jelentette, hogy egy osztrák katonatiszt egyenesen a szalonba akar belépni.

Ez a grófné szalonja volt, mert a palota nagy részét Jellasich foglalta le s csupán a grófné szalonját és lakosztályát hagyta meg a grófi családnak.

Gróf Károlyi György azonnal kisietett a szalon mellett levő zöld galeriába és megkérdezte a katonatisztől, hogy mit akar? A tiszt azt felelte, hogy ezt majd csak a grófné szalonjában fogja megmondani.
— Bemutatás és bejelentés nélkül senki se mehet a grófnőhöz — különben vendégeink is vannak, felelte németül a gróf.

A tiszt erre hátra nézett s az előszoba felé mutatva, a hol mintegy harmincz szuronyos katona állott, így felelt:

— Ich habe die Macht hinter mir.

— A hatalomnak nem szegülhetek ellen — válaszolta a gróf.

Ekkor már nemcsak az előszobában, de a folyosón is szuronyos cserepárok mutatkoztak. A gróf a szalonba ment, a tiszt követte és szúró tekintettel végig fikszirozta az egész társaságot.

— Talán mindnyájunkat el akar fogni — jegyezte meg gróf Károlyi István egész hangosan s nem minden gúny nélkül.

Ekkor felállott gróf Batthyány s így szólt a tiszthez:

— Sejttem, hogy kit keres, végezzünk gyorsan.

A tiszt megkérdezte, hogy Batthyány Lajos gróffal van-e szerencséje beszélni?

— Ugy van — felelte Batthyány.

— Bocsánat, grófné, fordult most a tiszt Károlyi Györgyné felé, de nekem magas parancs folytán, bejelentetlenül kellett szalonjába lépnem és nem volt szabad előbb beszélnem, míg azt meg nem találom, a kit parancsom van elkísérni, mivel tartani

lehetett attól, hogy a grófné őt megszökteti. A társaság némán hallgatta végig azt az együgyű magyarázatot.

Batthyány néhány megbízást adott Orczy bárónak, üzeneteket a felesége számára ennek nővére, Károlyiné útján, mert Batthyányné ekkor Pozsonyban időzött atyjánál, Zichy Károly grófnál, aztán követte a tisztelet.

A katonák szuronyok közé vették, aztán az Újépületbe, onnan a budai helytartóság épületébe zárták, a hol csakhamar találkozott Károlyi István gróffal, a kit szintén elfogtak a Károlyi-huszárezred felállításáért.

Megkezdődött tehát Batthyány grófnak közel kilencz hónapig tartó kálvária-útja. Sem ő, sem a család nem képzelte azt a rettenetes martirologiát, a melyet a vesztőhelyig végig kellett szenvednie. Nemcsak neki kötötték be a szemét ama borzasztó napon, hanem Themis istenasszonyét is, azért nem láthatta, mi történik hazánkban.

BATTHYÁNY ELSŐ ELITÉLTETÉSE.

A nagy hazafi tehát börtönbe került. Soha embert ártatlanabbul nem zártak be, mint őt. De Batthyány azt hitte, hogy ez csak megfélemlítés akar lenni s néhány nap, vagy hét mulva szabadon bocsátják. A József-laktanya, a melyet a katonák egyszerűen stokháznak (katonai fogház) neveztek, tömve volt politikai foglyokkal. Ügyvédek, papok, jegyzők, katonatisztek, földbirtokosok, mérnökök, a társadalom értelmiségének minden osztálya képviselve volt itt. Köztük raboskodtak Czuczor Gergely, a »Riadó« költője, Batthyány, Zselénszky László és Károlyi István grófok.

Windischgrätz herceg hadi törvényszék elé állította Batthyányt, de ő kijelentette, hogy oly bíróság előtt, mely az ő politikai szereplését megbírálni képtelen s egyszersmind illetéktelen, vallani egyáltalán nem fog, s követelte, hogy ügyében magyar törvények szerint magyar törvényszék hozzon ítéletet.

Mikor azonban a hadi törvényszék Latour hadügyminiszter meggyilkolásáért is őt tette felelőssé, kinyilatkoztatta, hogy ezen vád ellen kész magát igazolni, mert akkor már nem volt miniszter. Sikerrült is magát tisztáznia ez alaptalan vád ellenében s arról még halálos ítéletében se tettek említést. A honvédsereg győzelmes tavaszi hadjárata folytán az osztrák seregnek sietve ki kellett ürítenie Pestet s április 22-én a politikai foglyokat is elszállították.

A szomorú búcsuzásnál jelen voltak: gróf

Batthyányné, gróf Károlyi György, az ifju gróf Károlyi Sándor és Geraldine grófnő, Károlyi István gyermekei, Bártfay Lászlóné, Octavie kisasszony nevelőnő, s Plante abbé, a család francia gyóntatója.

A profósز kíséretében csatlakozott hozzájuk gróf Károlyi István s gyalog mentek a főhadparancsnoksághoz. Az udvaron már készen álltak a kocsik s a többi foglyok elszállítására kirendelt ökrös szekerek. A fogolyszállítmány kíséretétől gyalog- és lovascsapat táborozott az udvaron. A csapat Lang nevű kapitánya elég embertelen volt a családtagok előtt kijelenteni, hogy a foglyok magukra vessenek, ha útközben a rebellisek a kísérő katonaságot megtámadnák. Ők ugyan el fognak esni az utolsó emberig, de előbb egytől-egyig lelövik a foglyokat.

Batthyányné e fenyegetésre sógorával, Károlyi Györggyel, Welden táborszernagyhoz sietett panasza, a fővezér segédtisztje Hoyos gróf azonban azzai felelt nekik, hogy Welden beteg, nem fogadhatja őket, hanem forduljanak Zeisberg altábornagyhoz. Tüstént odasiettek, ez maga elé hívatta a kapitányt, a grófné füle hallatára megdorgálta s Batthyánynét és Károlyit megnyugtatta.

Mihelyt azonban elindultak, a kapitány ismét rájuk förmedt, hogy csendesesen viseljék magukat, különben vasra vereti őket. A szomorú menet, a melyet elül-hátul lovascsapat, két oldalt gyalog cserepárok vettek körül, Budafok felé, a fejevári úton hagyta el a fővárost, hogy nagy ívben megkerülje Bicskét, Tatát és Komáromot. Elöl a saját fogatán ment Károlyi István gróf Zselénszkyvel, utána Batthyány gróf szintén a maga fogatán; hátrább az ökrös szekerek következtek a többi foglyokkal.

Délután takarodott ki Budáról Jellasicsh serege. Az ágyúk, málhavadatok, társzekerek, löporos kocsi-
csik egész éjjel dübörögtek a hajóhídon, a melyet
aztán maguk után felégettek.

A fogolyszállítmány ezalatt már jó messze haladt a fővárostól. Lang kapitány Batthyány kocsi-
jában ült, utánuk lovas szekéren a kísé-
rő hadnagy és porkoláb ülték, a szekérkasban pedig egy jó nagy
kosár lánczos bilincs volt.

A foglyokkal szemben minden szekéren két-két
katona feltűzött szuronynyal. A három kocsit össze-
sen 15 ökrös szekér követte. Martonvásárra érve-
a Brunswick-kastélyban szállásolták el őket,
Itt ismerkedtek meg egymással a foglyok. A jános-
házi nép a sárvári kastélyban elhelyezett foglyokat
ki akarta szabadítani. Barsi József, a foglyok egyike,
édeskesen írja le ezt a szabadítási tervet.

A község előljárósága és értelmisége megjelent
Lang kapitány előtt s rámutatva a közelben álló
felfegyverzett néptömegre, felszólították, hogy
Batthyány grófot és a többi foglyot adja ki. Erre
a kapitány kihivatta Batthyányt s felkérte, nyug-
tassa meg a tömeget, hogy a foglyoknak, míg ő ör-
ködik felettük, a hajuk szála sem görbül meg s utóbb
majd a bíróság lát törvényt felettük. Neki köteles-
ségévé tették a foglyokat élve vagy halva rendel-
tetésük helyére szállítani.

A mint látom — végezte szavait — van akkora a
tömeg, hogy minket, katonákat, összemorzsolhat-
nak, de ünnepélyesen esküszöm, hogy a foglyok
közül élve egyik se menekül s mi drágán fogjuk el-
adni életünket. Ez kötelességünk.

Erre előlépett Batthyány, a tornácz korlát-
falához támaszkodott s eleinte kissé remegő, de

egyre szilárduló hangon kérte az előljáróságot, hogy csendesítse le a népet. Se ő, se fogolytársai nem félnek a bíróság ítéletétől. A kapitány emberségesen bánik velök; a mennyire lehetett, enyhített keserves sorsukon; oszlassák szét tehát a háborgó tömeget, mert jóakaratu, de meggondolatlan tetteikkel községüket végromlásra juttatnák.

»Köszönöm — mondta a gróf, szívére téve a kezét — köszönöm a hazafias jóindulatot összes fogolytársaim nevében. Isten áldja meg önöket e jóindulatért, de éppen ennek az Istennek szent nevében kérem önöket, barátaink, hagyjanak minket békén tovább vonulni. Ne kívánják idő előtt halálunkat s községük végpusztulását.«

Epp így ki akarták a gróft szabadítani Cilliben is, de ő itt is lebeszélte erről a népet. Két heti vándorlás után a laibachi várbörtönbe vitték a foglyokat s Bécsből két hadbíró, Nedelkovicsot és Leuzahnt küldték le Batthyány vallatására. Mivel e hadbírák azzal áltatták, hogyha őszinte vallomást tesz, mihamar visszanyeri szabadságát, a gróf elállott eddigi elhatározásától s válaszolt a hozzá intézett kérdésekre.

A közjogban nem lévén elég járatos, arra kérte hadbíráit, engedjék meg neki, hogy védője Deák Ferencz lehessen. Ezt azonban nem engedték meg s önmagának kellett írásban védekeznie. Különkülön megfelelt az egyes vádpontokra s tanukul magára a királyra, István nádorra s a többi főhercegekre hivatkozott.

Nagy jellemére s önzetlen hazaszeretetére fényes világot vet az a két levél, a miket laibachi börtönéből írt a bécsi kormánynak. A leveleket

a várparancsnokságnak küldte el ama kéréssel, hogy azokat juttassa el az illetékes helyre.

Akkor írta az első levelet, a mikor a honvédsereg porig alázza Ausztriát s az az orosz intervenczióért esengett. E levelében, hivatkozva arra, hogy ügyében a vizsgálatot már rég befejezték, kéri az ellene indított keresetnek halaszthatatlan befejezését, hogy szabaddá téve, monarchikus érzelmeit, gondolkozásmódját és loyálisát minden erkölcsi kényszer nélkül bebizonyíthassa.

Szóval a nemzetnél közbe akart járni a dinasztia érdekében, a mely alatt erősen inogott a trón.

E levelét válasza se méltatták. A midőn meghallotta, hogy április 14-én a debreczeni nagytemplomban a Habsburg-dinasztiát detronizálták, újabb levelet írt a bécsi kormánynak, a melyben arra kéri, hogy legalább ideiglenesen bocsássa szabadon s ő az alkotmányos monarchia és meghódolás érdekében fel fogja emelni békeszavát és reméli, hogy indokainak hazafiúi tisztasága el fog ismertetni.

»Ezennel tehát ajánlatot teszek, ezt cselekedni s e végre az országban minden befolyásomat s annyi, előttem ismeretes monarchiai elemek segédelmét is felhasználni. És bár sem a személyes veszélyt, melynek ez által magamat kiteszem, sem ezen önként elvállalt feladat nehézségeit, sem végre a bizodalmat, melyet e végre ez oldalról igénylek, kelleténél kevesebbre nem becsülöm: mégis mind-ezen tekintetekből származható ellenvetéseket megczáfolt a bennem azon meggyőződés, hogy kötelességérzetemnek, mint *királyom hű alattvalója*, nem különben *mint hű hazafi*, utolsó lehelletemig tar-

tozom eleget tenni az által, hogy semmi egyéni tekintetből ne hagyjam magamat visszaijesztetni, szolgálatomat felajánljam oly ügyben, melynek lehető sikerülte annyira üdvössé válhatnék, hogy maga siker bizonytalansága is bőségesen igazolhatja a kísérletet.

Biztosításul annak, hogy a meghatározandó időre visszatérek, mást ugyan nem nyújthatok, mint egy mindig szeplőtlen jellemnek becsület-szavát, de legyen ez elég azon szent érdekek tekintetében, melyek egyedül bírhattak reá, hogy e soroknak és az azokban foglalt ajánlatomnak figyelmet igényeljek...»

Igy beszélt az a felségsértő, az a lázadó, a kit a bécsi hatalom mindenáron meg akart semmisíteni. Mily fenséges jellem, mily páratlan királyhűség nyilatkozik meg e levelében! És neki mégis meg kellett halnia. S hozzá még mily lelketlen játékot űztek vele. Laibachból Olmützbe vitték s a hadi törvényszék itt két évi várfogságra ítélte.

Herczeg Schwarzenberg Félix miniszterelnököt azonban ez az enyhe ítélet nem elégítette ki. Ő a fejét akarta Batthyánynak. Visszaküldte az ítéletet azzal a körmondfont indokolással, hogy mivel Batthyányt, ha nem igazolta volna magát a felhozott vádak ellen, feltétlenül halálra kellett volna ítélni, de mert tisztázta magát, a börtönbüntetésnek nincs helye, a felmentésnek azonban egészen a kegyelem színét kell viselnie: ítélje tehát a hadi-törvényszék halálra s az enyhítő körülmények figyelembe vételével ajánlja őt kegyelemre a császárnak.

A haditörvényszék tagjai nem is sejtették, hogy a bécsi kormánynak mily pokoli terve van

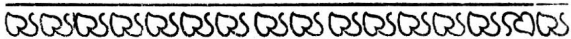
ez utasítással. Csupán Wetzlar tábornok, a hadi-törvényszék elnöke, találta gyanusnak. Kifogásokat emelt s hivatkozott lelkiismeretére, a mely nem engedheti meg, hogy halálra ítéltesen oly embert, a kit törvény szerint halálra itélni egyáltalán nem lehet.

De az ő lelkiismeretét is sikerült megnyugtattaniok azzal az érveléssel, hogy azok, a kiket eddig kegyelemkérés mellett halálra ítélték, kivétel nélkül mind kegyelmet nyertek.

Erre aztán újabb vizsgálat indult meg a gróf ellen s őt csakugyan kötél általi halálra ítélték. Ez a második ítélet azonban már nem Olmützben történt, mert akkor csakugyan a császár elé kellett volna terjeszteniök jóváhagyás végett a halálos ítéletet. A császár pedig azt nem írhatta volna alá.

Kicsinálta azt Schwarzenberg, hogy a történelem ítélőszéke előtt oly embert vádoljanak az ártatlan Batthyány kivégzéseért, a kinek nyomorult lelkiismerete előtt tökéletesen mindegy volt, egygyel több, vagy kevesebb-e az áldozat.

BATTHYÁNY UTOLSÓ ÓRÁI ÉS HALÁLA.

Vérlázító komédiát űzött a kamarilla magukkal az együgyű és száraz lelkű hadbírákkal is. Mielőtt a második ítéletet meghozták volna a Batthyány ügyében, őt néhány fogolytársa kíséretében Pestre hozták.

A bécsi kormány rendeletére történt ez. Oka csak október 5-én derült ki.

Pesten Haynau volt a császár alteregója. Korlátlan hatalommal felruházva, élet és halál ura volt. A mit ő aláírt, azt nem kellett a császár elé terjeszteni. Az Újépületbe vitték Batthyányt. Zsufolva volt az politikai foglyokkal. Vele elég enyhén bántak. Felesége, gyermekei gyakran meglátogatták.

A hadbírák azzal nyugtatták meg, hogy Komárom feladása után szabad lesz. A vár átadása megtörtént s másnap, október 5-én, a törzsporkoláb, Smialowszky, megmotozta a grófot, felkutatta a czel-láját, hogy nincs-e nála fegyver vagy méreg elrejtve, azután szuronyos katonák közt a hadi törvényszék üléstermébe vezette. A zöldposztós asztalon gyer-tyák égtek. A hadi törvényszék tagjai teljes díszben. Batthyányt a terem közepére vezették, a hadbírák mindnyájan felálltak s elnökük mély csendben a következő ítéletet olvasta föl:

»Gróf Batthyány Lajos, pozsonyi születésű, negyven éves, katolikus, nős, részint bevallotta,

részint reá törvényesen bizonyult, hogy előbbi magyar elnökminiszteri minőségében oly határozatokat alkotott, hajtott végre, melyek által Magyarország a márcziusi törvényekben engedett igazgatási határai átlépettek, Magyarország és a császári királyi örökös tartományok közt a *pragmatica sanctio* által megállapított törvényes kapocs megtagíttatott s a statusalkotmány erőszakos felforgatására vezető veszélyek idéztettek elő; nemkülönben azzal, hogy miniszteri hivatalának mult évi október 3-án történt letétele után, a felkelők soraiba állás, a fegyveres ellenszegülésre nyilvános felhívás és az öfelségétől felosztatott országgyűlésbe ismét belépte által a forradalmi pártot erősítette és támogatta, *jelségsértés* miatt a statuskincstár kártalanítására fordítandó összes vagyona elvesztésével, kötél általi halálra ítéltetett, mely ítélet megerősítés és kihirdetés után rajta október 6-án reggeli 7 órakor végrehajtatik.*

Batthyány ez égbekiáltó ítélet hallatára cseppet se rendült meg. Büszkén emelte föl a fejét, lesújtó pillantást vetett bíraira, aztán erőlyes hangon óvást emelt az igaztalan ítélet ellen.

— Hazámért és meggyőződéseért mindenkor kész vagyok meghalni s kegyelmet senkitől sem koldulok, de szigorú igazságot követelek. A haditörvényszék eljárását, mely védelmemre módot se nyújtott, igazságosnak el nem ismerhetem. Így meggyilkolhatnak, de el nem ítélnének.

A haditörvényszék tagjai némán, lesütött fővel hallgatták a gróf önérzetes kifakadását, mert mindnyájan érezték, hogy felsőbb nyomásra gazabb ítéletet még nem hoztak soha. Ugyanaznap ítélték el gróf Károlyi Istvánt is két évi várfogságra és 400.000 forint pénzbírságra.

Batthyányt azonnal a siralomházba kísérték, a melyben a nemeslelkű dr. Ludwigh ezredorvos szerint csak egy szék, egy ágy, és egy nyomoruságos íróasztal állott; nem is szoba, hanem kamra volt. A gróf nejét és gyermekeit kívánta látni, megtagadták tőle. Felesége Zichy Antonia grófné testvérével Károlyi Györgynével, Kempen tábornokhoz sietett, hogy engedje be őket a siralomházba. Kempen eltagadta magát, Haynau Komáromban bujkált.

Kocsira ültek s egész nap az aulikus gróf Károlyi Lajost hajszolták. Keresték Fóthon, Pesten és Budán. Estefelé nagynehezen megtalálták. Ez végre kivitt annyit, hogy maga vezethette be Batthyány-nét férje siralomházába. Gyermekeit azonban most se vihette be. Egy csomó tiszt és két szuronyos katonára jelenlétében folyt le a megrendítő bucsúzás. Az asztalon két égő gyertya közt a gyászfátyolos feszület. Ilyen volt a ravatala a haza egyik legnagyobb és legnemesebb fiának.

Plante abbé nevelőt, a ki a vallás vigaszával akarta ellátni, már nem bocsátották be hozzá. Később Ungváry tábori pap jött be a siralomházba s az gyóntatta meg.

A mikor egyedül maradt, asztalhoz ült s megírta bucsúlevelét. Megrázó és örök vád ez azok ellen, a kik ez égbekiáltó verítéket a hígvelejű hadbíráktól kicsikarták. A minden érző szívet könyekre fakasztó levél így szól:

Pest, 1849. okt. 15-én, esteli 9 órakor.

Drága, kedves Nőm! Hasztalan reméltünk az emberiesség utolsó szikrájában, midőn egymást látók, ezt is megtagadták tőled. Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legtorróbb

bálámnak és csodálatomnak a te tiszta szerelmed mindazon kincsei iránt, melyeket megérdemelni sohasem tudtam, s oly igaz, a mint hogy a halál küszöbén állok, ez bennem a hibának egyetlen tudata, mit magammal a sírba viszek...

Ezen ünnepélyes órában esküszöm neked, hogy király és birodalom iránti árulásnak soha még csak gondolata se fért lelkemhez. Hogy a hazának nem kevésbé híve voltam és vagyok, ki fogja most kétleni? És ezért halok én meg; *a törvény s a király esküje volt az én szabályom* és ettől sem jobbra, sem balra nem engedtem magamat eltántoríttatni: viam meam persecutus sum (útamat követtem) és ezért ölnék meg engemet.

Ennyit a nyavalyás politikáról, megnyugtatósodra, bár arra neked nincs szükséged, ki egymagad sohase estél irányomban tévedésbe.

A gyermekeket csókold s áldd meg nevemben. Ne szégyeljék, nem kell szégyelniök magukat apjuk miatt. Előbb vagy utóbb azokra háramlandik vissza halálom gyalázata, kik engem hálátlanul és igazságtalanul gyilkolnak meg. Hagyd el most az országot a gyermekek miatt; itt az ő jövőjük csirájában megmérgeztetnék. A te vagyondod*) elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint az alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tették.

Az én szegény, jó, kedves nővérem. Menj mindjárt hozzá, szükségetek leend egymásra, hogy egymást támogassátok!

Szegény hű Jancsimat ajánlom neked, lásd el őt, megérdemelte irántam.

*) Batthyáynak két millió forintot érő összes vagyonát elkobozták.

A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. E végre régen van nálam egy szabadító. És most még egy búcsúcsókot. Isten veled. Szívemben egyedül képeddel, ajkaimon a te neveddel halok meg. A viszontlátásra.

Batthyány Lajos.

A nagy vértanú, mielőtt a siralomházba vezették, arra kérte hadbíráit, hogyha már meg kell halnia, legalább a szégyenletes kötélhaláltól mentse meg s golyóval végezzék ki. A hadbírák tagadólag rázták fejüket; utasításuk kötélhalálra szólt, ők nem változtathattak rajta.

Az a szabadító, a melyre atthyány búcsúlevelében célzott, egy kis velencei tör volt, eme felírással: Ora e sempre. (Most és mindig.) E tört már régen behozatta a gróf s lószőr vánkosaiba rejtve magával vitte Laibachba, Olmützbe. Ő tehát sohasem bízott az osztrákok nagylelkűségében.

A levél megírása után lefeküdt, a takarót magára húzta s bár két fegyveres katona állt őrt mellette a siralomházban, a tört a vánkosból észrevétlenül kifejtette s nyakát, mellét, oldalát összeszurkálta vele. A borzasztó fájdalmat egy szisszenés nélkül tűrte; az örök még csak egy halk sóhajtatást se hallottak.

Reggel hat óra után benyitott hozzá a törzsporkoláb. Ágyához ment s részvéttel így szólt:

— Gróf úr, itt az idő, keljen fel.

A gróf nem mozdult. Szeme csukva, arcza halálásápadt. A porkoláb fellebbenté a takarót s borzadva hőkölt vissza. A gróf alsó ruhája csupa vér volt. A porkoláb rémülten rohant ki s az ordo-

nánczot dr. Ludwig János ezredorvoshoz szalasztotta. Ez a sebkötöző szerekkel azonnal a siralomházba sietett; csakhamar az egész Újépület talpon volt. Mire a szobába lépett, már ott találta dr. Bec főtörzsorvost; kivüle az épület parancsnoka s néhány törzstiszt állott az eszméletlenül fekvő Batthyány előtt.

Ludwigh, a főtörzsorvos parancsára, először a gróf nyaksebét kötözte be, a mely oly mély volt, mint a tör hossza s még mindig vérzett. E nyakseben kívül a szív közelében s a balkar könyök-hajlásán is mély sebek voltak. Ludwigh, mint hiteles szemtanú, azt mondja, hogyha a gróf ama nagy vérvesztés folytán, a melyet nyaksebe okozott, eszméletét el nem veszítette volna, kétségtelenül halálra szurkálja magát.

A vérrel borított tör ekkor már az asztalon feküdt. Markolata 7—8 hüvelyk hosszú volt, keresztvasa szarúmarkolattal ellátva. A sebek bekötözése után tiszta ágyneműt hoztak a grófnak s Ludwigh egyedül maradt vele a szobában. Leült az ágya mellé és elszorult szívvel gondolt az emberi nagyság mulandóságára.

Egyszerre csak a gróf felnyitotta a szemét, feléje fordult s félig fájdalmas, félig lemondást kifejező tekintettel így szólt:

— Kedves barátom! Ön még fiatal s a világ csalfaságát s cselszövényeit nem ismeri; mondja meg nekem nyiltan és őszintén, mit hallott ön? mit beszélnek felőlem? Csakugyan akasztófán kellend meghalnom? Oh, Istenem, csak ne az akasztófán!

Ludwigh vigasztalni igyekezett. Az ítéletet most már lehetetlen végrehajtani rajta s mire felgyógyul, talán kegyelmet is kap.

Batthyányra kevés hatással volt ez a vigasztalás. A mikor fáradtan felemelte szempilláját, egyre csak ezt sóhajtotta:

— Ah, Istenem, csak fel ne akasszanak.

A nagy vérvesztés folytán gyakran elájult s ilyenkor az orvos kénytelen volt őt izgató szerekkel eszméltre téríteni. Délben csak néhány kanálnyi levest evett. Egy félórára Ludwigh is távozott mellőle. Délután öt órakor értesítették a grófot, hogy golyóval fogják kivégezni. Arcza kiderült s megkönnyebbülten lélekzett fel.

Félhatkor belépett a törzsfoglár s felszólította, hogy öltözzék fel. A gróf nagynehezen fel is állt, de annyi ereje nem volt, hogy magától felöltözködjék. Dr. Ludwigh segített neki s egyenkint adogatta rá a fekete nadrágot, fehér mellényt és fekete bársony kabátot.

Ekkor a foglár bilincset tett kezére, lábára, a gróf fejébe nyomta arannyal horgolt kékselyem házi sapkáját s elindult a szomorú menet a vesztőhelyre. A lépcsőig ketten kísérték Batthyányt. Balról az orvos, jobbról Bourges, gróf Károlyi István gyóntatója vezette.

»A lépcsőn, tér hiányában, hátra maradtam, folytatja elbeszélését Ludwigh, az udvaron ismét felajánlottam neki karomat, ő azonban visszautasítá, ezt mondva:

— Köszönöm, barátom, most már elég erőt érzek magamban.

A lelkesznek azonban ezt mondta:

— Vezessen, tisztelendő úr, mert nem szeretném, ha összeroskadnék, pedig lábaim alig birnak.

Az Újépület északi részén, a hol a fasor mellett a fapiacz volt, mintegy 150 lépésnyire a sira-

lomházról, állott a katonai négyszög, mögötte pedig a néma, gyászoló néptömeg. A gróf felemelt fővel, nyugodtan és méltóságosan haladt, az abbéra támaszkodva. A tömeg utat nyitott előtte. Menetközben a gróf így szólt a lelkészhez:

— Ne higgye ön, hogy lelkem gyengül, csak testemet érzem kimerültnek és szeretnék már cél-nál lenni, hogy állhassak vagy térdelhessek.

A mint a nagy négyszögbe jutottak, a porkoláb levette bilincseit s egy hadbíró felolvasta az ítéletet, a mely golyóra »szelidítettett«.

A gróf levette sapkáját, baljával pedig szép nagy homlokát simította meg. Az orvos elvette tőle a sapkát, s az abbénak nyujtotta, a ki rögtön reverendája zsebébe rejtette.

Ezután a gróf letérdelt, a porkoláb fekete kendővel kötötte be szemét. Batthyány háttal volt az Újépület falának. Hat vadász-katona előlépett, a vezénylő tiszt fölemelte kardját.

— Éljen a haza! Allez Jäger — szólt elég hangosan a gróf.

A tiszt lecsapta a kardját, a lövések eldördültek s Batthyány arcra bukott. A nagy, nemes lélek elszállt belőle. A szomorú őszi szél búsan rezgette nagy, fekete szakállát, a mely már deresedni kezdett. Bártfay naplója szerint három golyó találta. Egyik a homlokát járta át s hátul kivetette az agyvelejét, a másik pedig szívét s a mellét fúrta keresztül.

»Besötétedvén, — folytatja a napló — s mindnyájan tovább oszolván, a holttestet Hauszmann orvos átvette s Lajos gróf (Károlyi Lajos) irásos megbízása mellett a polgári kórházba vitte. 7-ikén Hauszmann házi orvos eljárt a holttest eltakarítása

iránt. Még ebben is akadályok tétetnek. Éjjel 10—11 óra közt a józsefvárosi temetőbe vitetett a holttest egész csendben; csak H. orvos és B. Jozefina (Bártfay Lászlóné, Mauks Jozefin) valának kísérei és a józsefvárosi plébános: Szántófy Antal. De mivel a sír nem úgy készült, a mint meg volt hagyva, (t. i. téglából boltozatra) a koporsó visszahozatván, a Ferenczrendiek sírboltjába tétetett le éjjeltájban.

Ezzel szemben gróf Károlyi Györgyné azt állította, hogy Haynau rendelete az volt, hogy a vértanú tetemét közönséges sírba vessék, jeltelenül.

Liechtenstein Ferencz térparancsnok azonban a hiéna távollétében megengedte, hogy a család a holttestet éjjel, titokban elvitesse a temetőből a Ferenczrendi barátok kriptájában helyezze el. A holttest átvitelénél jelen voltak Landesmann dr. a Batthyány-család házi orvosa és Bártfayné.

A holttestet a szerzetes-rend hazafias pater gvardiánja vette át tőlük és szerzetesek vitték le a kriptába.

Másképp találjuk ezt megírva Eötvös Károlynak *»Gróf Károlyi Gábor följegyzései«* című kétkötetes művében. E szerint a kivégzés napján Bártfayné zokogva mondta az urának:

— Ha férfi volnék, én elhoznám a holttestet nem hagynám a kutyák kezében.

Bártfay csendesesen odaszólt:

— Nem lehet az, édes lelkem.

— De én nem nyugszom, míg meg nem teszem.

Ott volt akkor a szobában a kis gróffal együtt Bibi, az ő felvigyázó asszonya is, Hausmann homeopatha orvos, Szontágh Gusztáv és mások. Bártfay

addig beszélt ezeknek, míg Szontágh és Hausmann ráálltak, hogy a holttestet biztos helyre szállítják. A kis gróf Bibivel és Bártfaynéval elment a vesztőhelyre, de ott semmit se láttak. Bártfayné bement a porkolábékhoz, pénzen alkudta ki az egészet, aztán hírt adott Szontághnak és Hausmannak.

Ezek kocsival mentek az Újépülethez, a porkoláb kiadta nekik a holttestet s ők elvitték a Ferenczrendi barátokhoz. — Ez az előadás azonban nem hiteles. Károlyi Gábor akkor még kis gyermek volt s nem emlékezhetik oly tisztán e megrázó tragédia utolsó jelenetére, mint az édes anyja.

Mindjárt kétszeresen téved akkor, a midőn visszaemlékezéseit így kezdi: »Mihelyt nagybátyámat, gróf Batthyányt, Haynau Gráczból Pestre hozatta« stb., mert Batthyányt Olmützből kísérték Pestre, Gráczban egy perczig sem volt, másodszor Schwarzenberg hozatta Pestre és nem Haynau, a ki a kamarillának csak vak eszköze volt.

Batthyány égbekiáltó kivégzése az egész világon fájdalmas részvétet keltett, s az október 6-iki szörnyű mészárlásért az egész világsajtó élesen elítélte Ausztriát. A czár futárt küldött Bécsbe s Palmerston lord, a ki eltűrte az orosz beavatkozást, a diplomáciai összeköttetés megszakításával fenyegetőzött, ha a vérengzések meg nem szűnnek.

Késő volt a felzúdulás! A nemzet már legnagyobb hőseit és számos kiváló államférfiát elvesztette. A többiek börtönben sínylettek, vagy messze idegenben bujdokoltak.

Minden áldozat között a legártatlanabbul gróf Batthyány halt meg. De a midőn kiszenvedett, milliók szívében támadt fel.

Az alkotmányos élet helyreálltával Királyi Pál indítványára kiemelték a nagy vértanú tetemét korhadt fakoporsójából s midőn a dicsőült Elemér fia minden kétséget kizárólag felismerte benne édes atyja hamvait, érczkoporsóba helyezték s 1869 június 9-én országos gyászpompával kísérték mostani nyugalóhelyére, a kerepesi temetőbe.

Hitvese, az erős lelkű, példás életű honleány, közel negyven évig viselte az özvegyi fátyolt, s 1888 szeptember 29-én hunyt el egyetlen fia karjai között. Együtt nyugalomra abban a mauzóleumban, a melyet a nemzet kegyelele emelt hamvaik fölé. Ott porladoz az a két nemes szív, a melynek minden dobbanása áldás volt a hazán, míg szent hamvaik felett ott lebeg örökké könnyel és babérrel a nemzeti génusz.

Batthyány koporsója fölött egy arany babéroszorún most is ott van egy arany nyomású törvénykönyv. Ez volt a nagy vértanú politikai hitvallásának bibliája s e szent bibliával ölték meg őt. A nemzet igazsága vérzett el benne, de miként ő, úgy ez igazság is feltámadott!

